

Göteborgs Universitet
Institutionen för journalistik och masskommunikation (JMG)
Medie- och kommunikationsvetenskap

Är lärarna dagens hycklare?

– En kvalitativ studie av fyra yrkesverksamma lärares
medvetenhet gällande upphovsrätt

Karl Jakobsson & Mattias Lindgren
Medie- och kommunikationsvetenskap, C-uppsats
Kurs: Fördjupningskurs, vårterminen 2007
Handledare: Jan Strid

Abstract

Titel: Är lärarna dagens hycklare?

Kurs: Medie- & kommunikationsvetenskap C-kurs

Författare: Karl Jakobsson & Mattias Lindgren

Handledare: Jan Strid

Termin: VT07

Syfte: Att undersöka lärarnas attityd och förhållningssätt till upphovsrätten

Metod: Kvalitativa intervjuer

Material: Respondentintervjuer av fyra yrkesverksamma lärare

Huvudresultat:

Lärarna använder sig av en mängd olika material. Bortsett från kursböcker är det vanligt att artiklar och tidskrifter brukas frekvent i undervisningen. I övrigt används även film, overheadblad, bilder och fotografier.

Om lärarna följer upphovsrättslagen eller inte, beror både på kunskapsnivå och på resurser. Det finns lärare som på grund av stor okunskap bryter mot lagstiftningen ideligen, samtidigt som det finns lärare som är medvetna om lagstiftningen men som väljer att stundtals bryta mot lagstiftningen för att tillgodose eleverna.

De flesta lärarna är dock nöjda med upphovsrättslagen trots att de saknar ingående kunskaper om den. Lärarna lyfter fram den ekonomiska faktorn som en större käpp i hjulen när det gäller begränsningar i deras yrkesroll. Lärarnas åsikter var att en upphovsman måste och bör kunna tjäna pengar på sitt verk. Samtidigt var det uppenbart att lärarna inte alltid höll sig på rätt sida av lagen. Samtidigt var det viktigt hos alla lärarna att elevernas arbeten inte var plagiat, även om graden av kontroll varierade.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
2. BAKGRUND	3
2.1 HISTORIK.....	3
2.2 VAD ÄR UPPHOVSRÄTT?.....	4
2.3 IDEELLA OCH EKONOMISKA RÄTTEN.....	6
2.4 UPPHOVSMAN.....	7
2.5 AVTAL I SKOLAN.....	8
2.5.1 Bonus Presskopla och AV-media/central.....	9
3. TEORI & TIDIGARE FORSKNING	10
3.1 TEORETISK ANSATS OCH TIDIGARE FORSKNING.....	10
3.2 FILDELNING, VAD ÄR DET?.....	11
3.3 UPPHOVSRÄTTSLAGEN.....	13
3.4 LÄRARENS YRKESROLL.....	17
4. PROBLEMFÖRMULERING	19
4.1 SYFTE.....	20
4.2 FRÅGESTÄLLNINGAR.....	20
5. METOD & MATERIAL	21
5.1 METODVAL & AVGRÄNSNING.....	21
5.2 URVAL.....	22
5.3 INTERVJUMALL & ANALYS.....	23
5.4 GENOMFÖRANDET AV INTERVJUER OCH DET EMPIRISKA MATERIALET.....	27
5.5 RELIABILITET & VALIDITET.....	27
6. RESULTAT & ANALYS	29
6.1 RESPONDENTERNA.....	29
6.2 VILKA ARBETSMATERIAL ANVÄNDER SIG LÄRARNAS I UNDERVISNING?.....	29
6.3 HUR FÖRHÅLLER SIG LÄRARNAS TILL UPPHOVSRÄTTEN?.....	32
6.4 VILKEN ATTITYD INNEHÄR LÄRARNAS TILL UPPHOVSRÄTTEN?.....	36
6.5 HELHETSANALYS.....	42
6.5.1 IDEALTYPANALYS.....	46
7. SLUTDISKUSSION	48
8. SAMMANFATTNING	50
REFERENSER	51

BILAGOR

Bilaga 1, Intervjumall

1. Inledning

Upphovsrätt har på senare tid behandlats inom vetenskapen, där fokus legat på de digitala möjligheterna för distribution av information i form av text, bilder, musik och film. Distributionen sker idag inte bara av bolag, utan alla kan distribuera filmer, texter, bilder och musik med hjälp av en dator och en internetuppkoppling. Ett tydligt exempel på denna möjlighet är internettjänsten You Tube, där var och en med grundläggande datorkunskaper kan ladda upp filmklipp för allas beskådan, som har internetansluten enhet. Denna tjänst har bidragit till att även hela upphovsrättskyddade verk gjorts tillgängliga för besökarna.¹

Dagens ungdomar har växt upp med den digitala tekniken och över 70% av dem använder internet dagligen.² De är vana vid ett lättillgängligt informationsflöde som gör det möjligt att snabbt nå det de söker. I läroplanen för de frivilliga skolformerna (LPF94) belyses vikten av att eleverna klarar av att hantera detta flöde.³ Globaliseringen och den digitala tekniken har nu möjliggjort för var och en att dela med sig av till exempel musik med vem som helst när som helst, detta uttrycker sig till exempel i den fildelning, vilken är i fokus gällande att få tillgång till film och musik. Framställandet av ytterligare exemplar (kopiering) av redan befintlig musik är inte ett nytt fenomen utan har traditionellt gjorts redan på kassettbandets yngre dagar, då detta beteende var vida utbrett. Tidigare studier har visat att ungdomars attityd till upphovsrättsintrång genom fildelning av upphovsrättskyddat material, inte är mer allvarligt än att gå mot röd gubbe.⁴

Läraren ska förmedla de demokratiska värden som råder i samhället och ingjuta respekt för lagar, normer och regler. Elevernas fildelning av upphovsskyddat material och lagen är dikotomier, två extrema sidor vars ståndpunkter i dagsläget inte är förenliga med varandra. Läraren står mitt i skottlinjen där de ska inge respekt för lagen hos eleverna, men samtidigt som de i viss mån bryter mot upphovsrätten genom att till exempel använda sig av upphovsrättskyddat material i undervisningen utan lov av upphovsrättsinnehavaren. Detta antagande styrker vi på tidigare erfarenheter i skolvärlden i egenskap av såväl praktikant som elev. Uppsatsen har valt att fokusera på lärarrollen och hur skolan faktiskt själv förhåller sig till upphovsrätten.

Stora besparingar har historiskt genomförts på skolan och lärarnas möjligheter att köpa in verktyg för sin yrkesutövning begränsas. Vårt antagande är att denna besparing eller bristen på resurser, kan påverka och vara en bakomliggande orsak till att lärarna begår upphovsrättsintrång. Syftet med denna uppsats är att *undersöka lärarnas attityd och förhållningssätt till upphovsrätten.*

¹ Järräng, Marcus, *Viacom stämmer Youtube*, <http://computersweden.idg.se/2.2683/1.99118>, 2007-03-13. Hämtad: 2007-05-02

² Statistiska Centralbyrån (SCB) http://www.scb.se/templates/tableOrChart___187909.asp, 2007-04-07

³ Läroplanen (LPF94), <http://www.skolverket.se/skolfs?id=259>, 2007-04-19

⁴ Larsson, Stefan, 2005, *Normativa förändringar i informationssamhället*

Dispositionen för denna uppsats kommer nu att följa för att göra det tydligare för läsaren vad varje kapitel kommer att innefatta. Det första kapitlet är bakgrund, vilket presenterar vad upphovsrätt är och vad lagen i Sverige innefattar. Efter detta kommer teorin vars syfte är att förklara och beskriva lagarnas funktion och innebörd. Sedan kommer syfte och frågeställningar samt problemformuleringen att presenteras. Detta följs av material och metod där urvalet och valet av metod kommer att tas upp. Därefter följer studiens resultat och analys, vilket sedan diskuteras i den avslutande diskussionen.

2. Bakgrund

Detta kapitel kommer att ingående behandla vad upphovsrätten är och vad den skyddar samt de undantag som finns. Kapitlet kommer även ta upp vad som krävs för att verka omfattas av upphovsrättslagen, samt vem som är upphovsman. Kapitlet kommer även i korthet att ge en kort historisk förankring av upphovsrätten som fenomen och sen en anknytning till skolan.

2.1 Historik

Med en historisk ansats blev upphovsrätten aktuell med Gutenbergs uppfinning av tryckkonsten. Den globala marknaden medförde att redan år 1886 skapades en internationell överenskommelse, som handlade om upphovsrätt. Redan tidigare var intrång på andras verk ett faktum, om man ser till dagens upphovsrättslagstiftning. Denna form av intrång begicks i teatersalonger där konkurrenter kunde sitta och skriva av hela verk i form av pjäser, för att sedan sätta upp dessa föreställningar under eget namn.⁵

Med en allt mer ökad globalisering och att varor och produkter tillåts flöda över nationsgränser, krävs att verk även skyddas internationellt, detta eftersom att den svenska upphovsrättslagstiftningen endast kan skydda verken inom svenskt territorium. För att även dessa verk ska skyddas utomlands krävdes att nationalstaterna harmoniserade sin lagstiftning, för att samma skydd skulle erbjudas de skyddade verken oavsett landsgränser. En av överenskommelserna kallas Bernkonventionen. Detta skydd har sedan vidareutvecklats i andra konventioner.

Bernkonventionen behandlar i huvudsak hur de nationella upphovsrättslagstiftningarna skall se ut, detta genom att beskriva vilket minimiskydd som ska råda. Anledningen till detta är att ett verk ska erhålla samma skydd oavsett nationsgränser. Genom konventionen skyddas verk likvärdigt, eftersom nationalstaterna enligt konventionen förbinder sig att harmonisera sin nationella lagstiftning, vilket gör att den når upp till de minimikrav som konventionen tar upp. Det står dock varje nationalstat att fritt bestämma om verken ska inneha ett starkare skydd än det som konventionen beskriver, men skyddet får inte vara svagare. Ett verk producerat i ett land kan därför erhålla ett större skydd utomlands än inom det land där verket ursprungligen har producerats. Bernkonventionen har vid flera tillfällen reviderats.⁶

Det finns ytterligare en konvention som handlar om upphovsrätt, nämligen Världskonventionen. Denna undertecknades i Genève den 6 september 1952, varpå den ibland benämns för Genèvekonventionen. Konventionen reviderades sedan i Paris den 24 juli 1971, samtidigt med Bernkonventionen. Världskonventionen behandlar även den upphovsrätten men skiljer sig samtidigt mot Bernkonvention eftersom världskonventionen kräver en aktiv

⁵ Tallmo, Karl-Erik, *När Luther och Fichte slogs mot pirater*, Hufvudstadsbladet, <http://www.nisus.se/archive/060604.html>, 2006-06-04. Hämtad: 2007-04-24

⁶ Internationell upphovsrättsförordning (1994:193)

handling, för att verket ska skyddas. En viktig skillnad mellan de olika konventionerna är även att Världskonventionen inte inkluderar något skydd för den ideella rätten.⁷ Ett svenskt verk kan utomlands därmed inneha olika skydd, beroende på vilken konvention det landet har undertecknat. I Pariskonventionen som hölls 1883 så beslutades det kring rättsskydd för industriella mönster och idéer såsom uppfinningar.⁸

2.2 Vad är upphovsrätt?

Upphovsrättslagen är en del av ett antal speciella rättigheter som brukar benämnas immaterialrätt. Förutom upphovsrätten ingår industriella rättsskyddsområdet, vilket består av patent, mönster och varumärkesskydd.⁹ Inom immaterialrätt är tanken att det som behandlas är immateriell, exempel på detta kan vara varumärken. Tanken med skyddet är att ingen ska kunna skörda den frukt som någon annan sått. Enkelt uttryckt ska inte en person kunna tjäna pengar på någon annans jobb utan dennes tillåtelse. Samtidigt ska skyddet trygga personens ensamrätt att framställa exemplar av verket.

Upphovsrättslagen har under sin existens förändrats, allt från tillägg, omskrivningar som skärpt dess lagstiftning, men delar har även plockats bort. Syftet med denna lag är att värna om konstruktörens (upphovsmannens) rättigheter gällande det verk som denne har skapat. De verk som faller inom följande ramar, enligt upphovsrättslagen 1:a paragrafen innehar skydd så länge som de uppfyller verkshöjd. Nedan följer de kategorier som skyddas av upphovsrätten:

1. Skönlitterär eller beskrivande framställning i skrift eller tal
2. Datorprogram
3. Musikaliskt eller scenisktverk
4. Filmverk
5. Fotografiskt verk (behöver ej nå verkshöjd för erbjudas skydd) eller något annat alster av bildkonst
6. Alster av byggnadskonst eller brukskonst, eller
7. Verk som kommit till uttryck på något annat sätt

Verk som faller inom ovanstående kategorier är med nödvändigtvis inte upphovsrättskyddade, för att verk ska få skydd enligt lagen krävs det att verket uppnår verkshöjd. Begreppet verkshöjd syftar till att verket ska ”visa upp originalitet eller individuell särprägel som ett resultat av upphovsmannens personliga skapande”¹⁰. Verket ska med andra ord ”härröra från upphovsmannen själv som ett resultat av en personlig, skapande insats”¹¹. Ett verk som är producerat och uppfyller verkshöjd får per automatik skydd enligt lagen om upphovsrätt. Det krävs sålunda inga extra insatser såsom att ansöka om upphovsrättskydd, för att ett verk ska omfattas av det skydd som upphovsrättslagen ger. Kravet är dock att verket är av litterär eller

⁷ Strömholm 2001:43

⁸ Förordning (1970:495) om utländska varumärken m.m.,

http://sv.wikipedia.org/wiki/Pariskonventionen_f%C3%B6r_industriellt_r%C3%A4ttsskydd, 2007-04-11

⁹ Tengelin et al. 1996:32

¹⁰ Regeringskansliet, <http://www.sweden.gov.se/sb/d/1920>, 2006-04-11

¹¹ Levin 2006:24

konstnärlig prägel, nytt i förhållande till redan existerande verk samt att verket uppfyller kravet för verkshöjd.

Det finns även verk som når upp till de uppsatta kraven för verkshöjd, men som inte innefattas av upphovsrättslagen, detta eftersom 9:e paragrafen, tar upp undantag för denna lag. Dessa undantag är som följer enligt gällande lagtext, upphovsrätt gäller inte till:

1. Författningar
2. Beslut av myndigheter
3. Yttranden av svenska myndigheter och
4. Officiella översättningar av sådant som avses i 1-3

Upphovsrätt gäller dock till verk vilka ingår i en handling som avses i första stycket och kan vara av följande slag:

1. Kartor
2. Alster av bildkonst
3. Musikaliska verk eller
4. Diktverk

Det finns även i upphovsrättslagen en kategori av verk som fråntas kravet på verkshöjd. Fotografier vars innehåll inte uppfyller verkshöjd är per automatik skyddade i 50 år medan fotografier vars innehåll når upp till verkshöjd skyddas i 70 år.¹² Om ett fotografi ska uppnå verkshöjd krävs att bilden ska visa på en kreativ nivå, originalitet eller individuell särart. Kravet på verkshöjden vilar på att ingen ska kunna ta ett exakt likadant fotografi.¹³ Vad som krävs för att en fotografisk bild ska inneha verkshöjd blir oerhört subjektivt. Vad i bilden är det som egentligen ska bedömas som individuell särart? Fotografering innefattar många olika dimensioner där allt från fokus till oskärpa kan vara en del i själva gestaltandet. Att helt enkelt beskriva vad som egentligen krävs för att en fotografisk bild ska uppnå verkshöjd är nästintill omöjligt. Dock skyddas en fotografisk bild i 50 år oavsett om den uppnår verkshöjd eller inte. Relevansen för bildens verkshöjd blir därmed mindre viktig då det endast i vissa enskilda fall kan ha någon betydelse om verket är skyddat i 50 eller 70 år.

Det som tydligt illustreras i denna lagtext är att även om de av staten uppsatta handlingar inte innefattas av upphovsrättslagen, är fortfarande de eventuella bilagor eller handlingar som följer med skyddade av lagen. Skulle det finnas bilder med i dessa handlingar, vilka inte är åsyftade för just författningen, skyddas dessa alltså av upphovsrättslagen.¹⁴ Upphovsrättslagen skyddar inte idéer, fakta, bildmotiv och arbetsmetoder.¹⁵ Däremot kan idéer på specifika konstruktioner skyddas utifrån det patentskydd som finns, men detta har inget med upphovsrättslagstiftningen att göra.

¹² Ahlberg 2006:84-86

¹³ Carlén-Wendels 2005b:66

¹⁴ Levin 2006:22, Lag (1960:729) 9 §

¹⁵ Carlén-Wendels 2005a:40-44

I regeringsformen uttrycks det tydligt att ”författare, konstnärer och fotografer har rätt till sina verk enligt bestämmelser som meddelas i lag”¹⁶. Citatet pekar alltså på att annan lag ska stärka dessa aktörers ställning i samhällslivet, i detta fall blir det tydligt att upphovsrättslagen står i centrum för denna skrivelse.

2.3 Ideella och ekonomiska rätten

De olika rättigheterna som erhålls av upphovsrätten brukar oftast delas in i två olika delar. Dessa är de ekonomiska och de ideella rättigheterna. Den ekonomiska rätten skyddar och reglerar rätten för upphovsmannen att få ekonomisk ersättning, oavsett hur verket faktiskt offentliggörs. I den ekonomiska rätten ingår det en ensamrätt att framställa exemplar och även att förfoga över tillgängliggörandet av verket. Rätten för tillgängliggörandet delas in i fyra olika kategorier. De olika kategorierna är spridning av exemplar, framförande offentligt, visning offentligt och överföring till allmänheten.¹⁷

Spridningsrätten innebär att upphovsmannen har rätt att sprida sitt verk och har en naturlig förankring till rätten att framställa exemplar av verket. När en bok till exempel sålts upphörs upphovsmannens rätt att bestämma över det faktiska exemplaret och köparen får då enligt god sed använda boken på det vis den vill. Köparen får dock inte framställa något nytt exemplar av boken, med undantag för privat bruk.¹⁸

Överföring till allmänheten innebär att verk tillgängliggörs från en annan plats än där allmänheten för ögonblicket befinner sig. Tydliga och konkreta exempel på detta kan vara TV eller radio där själva sändningen sker från en plats medan allmänheten sitter utspridd i landet och tar emot sändningen via sin TV.¹⁹

Framförande offentligt sker med hjälp av tekniska/tekniskt hjälpmedel, vilket kan illustreras med en filmvisning på allmän plats. Denna kan lätt kopplas samman med den fjärde kategorin, överföring till allmänheten, eftersom det kan ske en överföring av verket från en plats där allmänheten inte befinner sig. Den fjärde och sista är visning offentligt, vilket i grunden kan likställas med framförande offentligt med den skillnaden att det sker utan hjälp av tekniska/teknisk hjälpmedel.²⁰ Detta kan till exempel handla om en utställning av tavlor eller konstföremål.

En ytterligare skillnad mellan dessa två är att visning av verk får till största delen ske utan upphovsmannens tillstånd efter utgivandet, men framförandet av verk får inte ske, bortsett från vissa undantag, utan upphovsmannens tillstånd. Undantagen handlar om att verk får framföras i undervisning, gudstjänster och icke-kommersiella sammanhang. Trots detta undantag får det i dessa sammanhang inte förekomma framföranden av filmverk eller

¹⁶ Regeringsformen (SFS 1998:1437) 2 kap. 19 §

¹⁷ Carlén-Wendels 2005b:34

¹⁸ Carlén-Wendels 2005b:36-37

¹⁹ Carlén-Wendels 2005b:40-41

²⁰ Carlén-Wendels 2005b:38-39

sceniska verk. Exempelvis får läraren läsa högt ur en bok, men inte framföra film.²¹ Förbudet att framföra film gäller givetvis inte om läraren visar en film med tillhörande visningsrätt.

Den ideella rätten handlar istället om tre delar, rätten till att bli namngiven, rätten att skyddas från kränkande ändringar och rätten att skyddas från att verket används i en kränkande kontext.²² När ett verk tillgängliggörs för allmänheten ska upphovsman ”angivas i den omfattning och på det sätt god sed kräver”²³. Ett redan existerande verk får inte ges ut i någon annan persons namn utan upphovsmannen har enligt upphovsrättslagen rätt till att omnämnas tillsammans med sitt alster. Ett verk som är skyddat av upphovsrätten får inte ges ut utan att upphovsmannen får tillfälle att erbjudas äran för sitt verk. Upphovsmannen har ofta en känslomässig förankring till sitt alster och den ideella rätten skyddar upphovsmannens intresse.²⁴

De två andra delarna inom den ideella rätten, behandlar kränkning av det verk som upphovsmannen skapat. Verket får inte presenteras i en kontext som är kränkande för upphovsmannen. Det kan vara att ta en barnkär seriefigur och placera denne i ett sammanhang som inte var tanken i enlighet med upphovsmannen. Till exempel kanske placera denne i en situation där seriefiguren begår brott fast denne egentligen är brottsbekämpare, såsom Bamse. Ett verk får inte heller kränkas genom att verket förändras eller förvanskas. Ett exempel på en sådan kränkning skulle kunna vara att retuschera fotografier eller förändra handlingen i en redan existerande bok, så att verkets avsikt förändras.²⁵

2.4 Upphovsman

Vi har tidigare redogjort för att upphovsmannen är den som är konstruktör till ett verk. I lagens mening skyddas de verk som är konstruerade av en människa. Verk som är framställda av djur skyddas inte av upphovsrätten och har därför inte upphovsrättsskydd. Ett exempel på ett sådant verk är ”då sniglar får krypa i färg på ett papper”²⁶. Upphovsrätten till ett verk kan innehas av företag och organisationer men dessa kan inte betraktas som upphovsmän till verk. Företagen kan med andra ord äga den ekonomiska rätten men aldrig den ideella rätten.

Ett verk kan inneha flera upphovsmän och om ett verk ägs av flera måste konsensus råda för att verket ska kunna brukas av någon inom gruppen. Ett exempel på detta kan vara när ett verk bearbetats och ett nytt verk har fötts ur ett redan befintligt. Om en person översätter en utländsk författares verk, får denna inte förfoga över sin version utan att tillstånd inhämtats av upphovsmannen till huvudverket. Översättningen bildar ett nytt verk och som erbjuds skydd enligt upphovsrättslagen. Till verket finns därmed en delad upphovsrätt mellan original upphovsmannen samt den som producerat översättningen.²⁷

²¹ Carlén-Wendels 2005a:58-59

²² Carlén-Wendels 2005b:41

²³ Lag (1960:729) 3 §

²⁴ Carlén-Wendels 2005b:42

²⁵ Carlén-Wendels 2005b:43-45

²⁶ Carlén-Wendels 2005a:47

²⁷ Carlén-Wendels 2005a:48-49

Ett verk som ges ut under pseudonym mister inte sitt upphovsrättsskydd utan verket innefattas av samma skydd, oavsett om författaren är känd eller inte. Dock finns det en skillnad gällande hur länge verket erbjuds skydd. Om ett verk är producerat och utgivet under pseudonym, samt att ägaren till pseudonymen är okänd, kommer verkets skyddstid att räknas utifrån verkets utgivning. Om pseudonymen inte är känd för allmänheten innehar förlaget rätt att företräda upphovsrättsmannen.²⁸

2.5 Avtal i skolan

De personer som är verksamma inom skolan måste också röra sig inom ramen för upphovsrättslagstiftningen. Detta innebär att lärare inte får ge ut material till eleverna som är upphovsrättsskyddade utan upphovsrättsinnehavarens godkännande. Processen för lärare att vid varje enskilt tillfälle kontrollera med upphovsrättsinnehavaren och den ekonomiska processen för att få använda dennes verk skulle bli en orealistisk belastning och framför allt tidsödande, för läraren. Därmed finns det organisationer som fokuserat sin verksamhet mot skolorna och erbjuder dem att låna och hyra rätten att offentligt visa material inom skolan, huvudsakligen i undervisningssyfte.

Dessa rättigheter regleras med hjälp av avtal som upprättas mellan skola och rättighetsorganisationen, eller i de flesta fall mellan kommun/landsting och rättighetsorganisationerna. Dessa avtal ger ofta läraren rätten att kopiera ur till exempel tidningar och böcker, och distribuera dessa inom skolan.

Dessa organisationer har stöd i upphovsrättslagen där paragraf 42a till 42e behandlar just avtalslicenser. Dessa organisationer företräder flera upphovsmän, men innefattar inte alla. Detta gör att användare som har ett avtal med dessa organisationer kan nyttja verk som både företräds och inte företräds av organisationen.

När det kommer till undervisning finns det en egen paragraf som tar upp kraven för att få framställa exemplar, huvudkravet för detta är att ”avtalet med organisationen har ingåtts av någon som bedriver undervisningsverksamhet i organiserade former”²⁹. Detta gör att organisationer såsom Bonus Presskopia, vilken kommer gås igenom närmare senare, kan i avtal ge skolor tillåtelse att framställa exemplar av redan befintliga verk.

Utifrån detta kommer vi ta upp två organisationer vars arbetsområde ligger i att just tillhandahålla upphovsrättsskyddat material till skolor och rätt till att kopiera upphovsrättsskyddat material. Detta är högst relevant för lärarrollen i utbildningssyfte.

²⁸ Carlén-Wendels 2005a:49

²⁹ Lag (1960:729) 42a §

2.5.1 Bonus Presskopia och AV-media/central

Två av dessa organisationer som är av hög relevans för lärarrollen är dels Bonus Presskopia och dels AV-media/central, namnet på dessa centraler varierar och kommer därför i fortsättningen att benämnas som AV-central.

Presskopia var en rättighetsorganisation som bestod av organisationer inom tidnings- och tidskriftsområdet. Organisationen bildades 1982 och 1986 anslöt sig även de rättighetsorganisationer som tidigare var verksamma inom bildområdet. År 1999 gick de båda föreningarna, Bonus och Presskopia, ihop och bildade den ekonomiska föreningen Bonus Presskopia. Bonus Presskopia licensierar ut kopieringsrätt vilket ger lärare möjlighet till att kopiera ur upphovsskyddade verk för att dela ut till sina elever. I avtalet med Bonus Presskopia specificeras hur mycket en lärare får lov att kopiera samt ur vilken typ av verk. Ett verk får till exempel inte kopieras i sin helhet utan maxgränsen för vad som får kopieras är 15% av verket eller max 15 sidor. En lärare får dock kopiera hela verket under förutsättningen att kopian är för eget bruk. Om en mer omfattande kopiering skall genomföras måste upphovsrättsinnehavaren ge sitt godkännande då Bonus Presskopia inte genom sitt avtal erbjuder denna möjlighet.³⁰

AV-centralen är en kommunal service som primärt är inriktad mot skolorna, vars uppgift är att låna ut material med tillhörande visningsrättigheter. Detta material som lånas från AV-centralen är fria att visas för skolklasser eftersom avtalet har uppförts mellan AV-centralen och rättighetsinnehavaren. Hos AV-centralen återfinns Utbildningsradions såväl tv- och radioprogram och filmer. Förutom videomaterial finns temalådor med böcker, kassettband och IT-läromedel.³¹

³⁰ Bonus Presskopia, <http://www.bonuspresskopia.se>, 2007-04-11

³¹ Örebro IT-media, <http://www.regionorebro.se/omitmedia.4.165f5315910de7fff458.html>, 2007-04-11

3. Teori & tidigare forskning

Detta kapitel kommer inledas med en diskussion kring det ontologiska och epistemologiska synsätt denna studie har. Vidare beskriver kapitlet dikotomierna och den maktkamp som råder mellan de olika lägren. Fildelning som fenomen kommer att beskrivas och förklaras. Teorikapitlet kommer därefter att behandla de lagtexter som är relevanta för skolan och dess lärare, såväl upphovsrättslagen som de lagar och styrdokument som påverkar skolans förutsättningar.

3.1 Teoretisk ansats och tidigare forskning

För denna uppsats genomförande ikläder vi oss ett nominalistiskt synsätt där det inte finns någon absolut sanning. Synen på kunskapen för uppsatsen måste därför även den vara av en anti-positivistisk karaktär. Uppsatsen behandlar lagar och regler konstruerade av människan och av personer i ledande position. En lag behöver nödvändigtvis inte spegla dess medborgares syn utan kan i princip vara författad över deras huvuden. En lag är inte statisk utan kan förändras, vilket ytterligare understryker det faktum att ontologiskt sett, är upphovsrätten nominalistisk. Lagen är däremot demokratiskt förankrad genom det styrelsesätt som existerar i Sverige.

Trots att lagen tydligt påpekar att upphovsrättsintrång är olagligt ställer en stor del av Sveriges befolkning inte upp på dessa premisser, utan bryter mot denna lag upprepade gånger.³² Inför valet 2006 uppstod ett gräsrotsparti, Piratpartiet, vars syfte var att belysa att information tillhör folket och att kultur skall och bör vara fri.³³

Den diskussion som handlar om att kulturen tillhör folket, påminner om de teoribildningar som Karl Marx står bakom. Det bör dock påpekas att Marx troligen är en av de tänkare vars uttalanden blivit mest och kraftigast utnyttjad och att antalet tolkningar av hans teorier är nästintill otaliga.³⁴ Marx kritik mot äganderätten vilar på hans alienationsteori som innefattar två olika avdelningar, en social-psykologisk och en ekonomisk. Den förstnämnda visar spår på ett tydligt konservativt eller bakåtsträvande tankesätt som riktas mot det framväxande industrisamhället där äganderätten är primär. Teorin speglar känslan av utanförskap där den enskilda människan hamnar utanför systemet och trycks ned. Den enskilda individen blir ett kugghjul i systemet och individens värde marginaliseras.³⁵

Martin Fransson och David Nyman har i sin uppsats *Illegal fildelning i P2P-nätverk* återgett en del citat från de intervjuer som de hållit med aktiva fildelare. Deras förklaringar till sitt handlade motiverades med olika argument. Dessa intervjupersoner tyckte att priserna i

³² Statistiska centralbyrån (SCB) http://www.scb.se/templates/pressinfo____187176.asp, 2007-04-13

³³ Piratpartiet, <http://www.piratpartiet.se>, 2007-04-13

³⁴ Boglind et al. 2005:26

³⁵ Nordin, Ingemar, *Äganderätt - frihet eller slaveri?* Smedjan.com,

<http://www.smedjan.com/etta.asp?sida=display&nr=128>, 1997-04-03. Hämtad: 2007-04-13. &

Wikipedia, <http://sv.wikipedia.org/wiki/Alienation> 2007-04-13 & Encyclopaedia Britannica, Sökord: alienation

handeln var omotiverat höga och att internet erbjöd ett smidigare redskap för att snabbt och lätt kunna utforska musikens värld. Argumentet höga priser, kan vara relevant för vår studie eftersom skolorna har en begränsad ekonomi och ekonomiska aspekter kan därmed sätta käppar i hjulen för undervisningsprocessen. I stort kan detta knytas an till diskussion ovan om Marx och ägandeskap. Information och kunskap bör enligt många fildelare tillhöra folket.³⁶

Joakim Schrevelius tar upp i uppsatsen, *Synpunkter på EU-harmoniseringen av svensk upphovsrättslagstiftning*, att den legala marknaden inte hänger med utvecklingen vilket bidrar till att "Nya alternativa kanaler för att använda sig av produkterna uppkommer och dessa varianter/avarter är svåra att komma tillrätta med"³⁷. Schrevelius menar att vägen via lagstiftning inte är enda vägen att gå för att få bukt med de illegala vägarna utan att ändra attityden hos dem som brukar dessa nya konsumtionskanaler. Samtidigt tvingar denna utveckling redan etablerade aktörer på marknaden att anpassa sig till de nya alternativen, såsom fildelning, för att locka tillbaka konsumenterna.³⁸

Överlag är de redan existerande studier som gjorts, inriktade på upphovsrättsintrång i allmänhet och inte mot skolan. Den lucka vi ser i detta önskar vi med denna studie påbörja igenfyllandet.

3.2 Fildelning, vad är det?

Det finns en missuppfattning om att all fildelning är olaglig verksamhet, dock är så inte fallet. Fildelning, eller även kallat peer to peer (P2P), handlar om att man digitalt överför filer mellan två olika parter. Oftast innebär detta att man nyttjar internet eller privata nätverk för att överföra filer mellan två eller flera datorer. Fildelning som begrepp är inte beroende av en viss teknisk lösning utan det finns ett flertal olika programvaror och protokoll där digitala strömmar kan flöda över. Historiskt sett har tekniken Direct Connect (DC) varit populärt vilket bygger på att man ansluter sin dator mot en gemensam knutpunkt dit andra även ansluter. På denna knutpunkt, eller hädanefter kallad server, finns dock inga filer. Tekniken bygger på att varje part delar med sig av sina filer och överföringen sker därmed mellan de enskilda datorerna utan serverns inblandning.³⁹

På senare tid har andra tekniker vunnit mark där den största tekniken är BitTorrent. Denna teknik utgår från en server där så kallade torrent-filer lagras. En torrent-fil är inte mer än en vanlig textfil med information om var andra filer finns att hämta, såsom program, musik, filmer med mera. Servern fungerar även som tracker, alltså håller ordning på vem som är uppkopplad mot servern, med vilka torrent-filer aktiva och hur mycket denna laddar ner samt laddar upp till de som är uppkopplade till trackern.

³⁶ Piratpartiet, <http://www.piratpartiet.se>, 2007-04-13

³⁷ Schrevelius, 2005, *Synpunkter på EU-harmoniseringen av svensk upphovsrättslagstiftning*

³⁸ Schrevelius, 2005, *Synpunkter på EU-harmoniseringen av svensk upphovsrättslagstiftning*

³⁹ Broadband help, <http://www.dslreports.com/faq/dc>, 2007-04-24

För att få hem de specifika filerna som torrent-filen pekar mot behövs en BitTorrent programvara, detta program används för att ladda in torrent-filerna och sköter sedan kontakterna med andra datorer uppkopplade med samma torrent-fil laddad i avsikt att dela med sig av eller vill ladda ner filerna. Tillskillnad från DC där man laddar ner en film från enbart en person, går det att via BitTorrent ladda hem en film från flera användare. Detta görs möjligt genom att BitTorrent-tekniken istället för att skicka hela filer istället delar upp varje fil i mindre delar. Detta gör att olika delar kan laddas ner från olika datorer, men även att en enskild dator kan skicka upp samma filer till flera användare. Torrent-filerna brukar samlas på olika hemsidor, där det finns både öppna och slutna sällskap.⁴⁰

Den kanske populäraste eller åtminstone mest välkända torrenttrackern är The Pirate Bay och har sen dess tillkomst år 2004, varit en nagel i ögat på upphovsrättsorganisationerna. Den 31 maj 2006 gjorde polisen en razzia mot The Pirate Bay där serverna beslagtogs. Under skrivande stund är fortfarande fallet under utredning och serverna beslagtagna.⁴¹

Fildelning i allmänhet är inte olagligt, utan blir olagligt först när det sker med upphovsskyddade verk och när upphovsrättsinnehavaren inte godkänt denna spridning. Åsikterna kring lagligheten kring trackers går isär men de flesta är av åsikten att de inte bryter mot lagstiftningen, eftersom de inte innehåller något upphovsskyddat material utan fungerar likt Google, vilken visar var saker och ting finns att se eller hämta.

I undersökningen samhäll, opinion och massmedia (SOM), för år 2006, har det ställts frågor kring internetanvändning. Både för själva användningen av internet, men också mer specifikt kring om de som besvarar enkäterna laddat ner musik och film. En närmare granskning av undersökningen visar tydligt på att internetanvändning och ålder är kopplade till varandra. Detta gäller även de två variablerna som behandlar nedladdning av musik och film. I datamängden finns det ett bortfall på cirka 50% av de tillfrågade i just frågorna som behandlar har du laddat ner musik eller film, vilket är häpnadsväckande. Inget bortfall fanns i frågan kring internetanvändning. Varför det är ett stort bortfall på just dessa frågor kan man bara spekulera kring, men ser man till hur de tre frågorna är besvarade ser man fortfarande att internetanvändningen är störst i gruppen 15 – 49. Från 50 år och uppåt sjunker användningen. Det som tydligt går att urskönja är att ju yngre användare desto mer vanligt förekommande att internet används dagligen, vilket är vad vi i detta avseende kollat på. När det kommer till nedladdning av musik och film är tendensen densamma att ju yngre användare desto mer vanligt förekommande är det att man laddar ner film och musik.

Dock ställs frågan angående nedladdning, vilket inte med nödvändigtvis behöver innebära att det rör sig om illegal fildelning utan kan handla om att personerna laddar ner musik från till exempel iTunes, där man köper musiken för att sedan ladda ner den till sin dator. Detta gör att man inte fångar in de olika nyanser som behandlar huruvida det handlar om nedladdning på laglig eller illegal väg.

⁴⁰ Piratbyrån, <http://piratbyran.org/?view=articles&id=35>, 2007-04-24

⁴¹ Öberg Helena & Mattsson Anna, Razzia mot fildelare, Dagens Nyheter, <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=549153>, 2006-05-31 Hämtad:2007-04-24

3.3 Upphovsrättslagen

Upphovsrättslagen innefattar många paragrafer vars mening är att reglera rättigheter till skyddade verk. Alla paragrafer är dock inte av relevans för uppsatsen utan en del paragrafer beskriver hur verk kan brukas i kommersiella syften med mera. Detta är inte av vikt för uppsatsen. Däremot kommer vi att belysa vissa särskilda paragrafer och diskutera dessa huruvida de kan ha relevans för skolan och lärarrollen.

I upphovsrättslagens 1:a paragraf radas de olika formerna av verk upp som skyddas av lagen. Carlén-Wendels har i sin bok *Medierätt 3* listat olika kategorier med underliggande typer av upphovsrättsskyddade verk. Eftersom dessa kategoriseringar bygger vidare på den 1:a paragrafen i upphovsrättslagen har vi valt att ta upp denna istället för det som lagtexten tar upp. Detta eftersom denna visar på en större variation av verk. Nedan följer den uppställning Carlén-Wendels gjort av exempel på verk som skyddas.⁴²

Litterära verk

- Skönlitteratur
 - Poesi
 - Romaner
 - Berättelser
 - Sagor
 - Brev (även privata)
 - Sångtexter
- Beskrivande framställningar
 - Facklitteratur
 - Föreläsningar
 - Tal
 - Undervisningsmaterial
 - Forskningsrapporter
 - Uppslagsverk
 - Bruksanvisningar
 - Illustrationer
 - Kartor
 - Protokoll
 - Promenior
 - Formulär
 - Tidningsartiklar
 - Reportage
 - Intervjuer
 - Marknadsplaner
 - Reklamtexter
- Datorprogram

Konstnärliga verk

- Konstverk
 - Bildkonst
 - Måleri
 - Teckning
 - Grafik
 - Skulptur
 - Textilkonst
 - Fotografiska verk
 - Brukskonst
 - Konstindustri
 - Konsthantverk
 - Design
 - Byggnader
- Musik
- Film (optisk eller video)
 - Långfilmer
 - Dokumentärfilmer
 - Reportage
 - Reklamfilmer
- Sceniska verk
 - Skådespel
 - Baletter
 - Pantomimer
 - Marionetteteater
 - Shower

⁴² Carlén-Wendels, 2005b:14

Detta är några exempel på olika verkstyper, flertalet av dessa kan synas i skolan. Det kan vara elevers olika prestationer som illustreras i form av arbeten, inlämningsuppgifter eller muntliga redovisningar. Det kan även vara läraren som presenterar olika områden med hjälp av till exempel film, kartor eller berättelser. Därför är denna presentation av de olika verken ett sätt att tydliggöra vad som skyddas. Denna uppställning kan även bli intressant vid kontakt med lärarna för att visa på exempel vad som kan vara upphovsrättsskyddat, denna kunskap kanske inte är djupt rotad hos dem.

Den 2:a paragrafen slår först och främst fast att upphovsmannen har fulla rättigheter till sitt verk när det gäller att förfoga över det, genom att framställa exemplar och göra det tillgängligt för allmänheten. Detta i såväl ursprungligt eller ändrat skick, i översättningar eller i en bearbetning. Paragrafen slår även fast att denna rätt tillfaller upphovsmannen oavsett i vilken form eller med vilken metod som verket framställs eller om det som framställs är fullständigt eller endast delar av ett verk. Paragrafen lyfter även fram att en del undantag kan vara aktuella, som återges i andra paragrafer. Ett verk kan tillgängliggöras på olika vis vilket definieras under 2:a paragrafen. Dessa återges nedan:

När verket överförs till allmänheten. Detta sker när verket på trådbunden eller trådlös väg görs tillgängligt för allmänheten från en annan plats än den där allmänheten kan ta del av verket. Överföring till allmänheten innefattar överföring som sker på ett sådant sätt att enskilda kan få tillgång till verket från en plats och vid en tidpunkt som de själva väljer.⁴³

Exempel på detta kan ske via TV eller radio där utsändningen sker från en plats och tas emot av den större massan på mer eller mindre valfri plats inom landet. Den sista meningen i citatet ovan kan illustreras med Sveriges televisions (SVT) hemsida där man kan se deras utsändningar när var och en önskar.

När verket framförs offentligt. Offentligt framförande innefattar endast sådana fall då verket görs tillgängligt för allmänheten med eller utan användning av ett tekniskt hjälpmedel på samma plats som den där allmänheten kan ta del av verket.⁴⁴

När exemplar av verket visas offentligt. Offentlig visning innefattar endast sådana fall då ett exemplar av ett verk görs tillgängligt för allmänheten utan användning av ett tekniskt hjälpmedel på samma plats som den där allmänheten kan ta del av exemplaret. Om ett tekniskt hjälpmedel används är det i stället ett offentligt framförande.⁴⁵

Största skillnaden på ovanstående citat är att visning sker när inget tekniskt hjälpmedel används och framförande sker när tekniskt hjälpmedel används. Detta innebär att musiken på en CD framförs när den spelas i en CD-spelare, men visas när den hålls upp för beskådning utan några tekniska hjälpmedel inblandade.

⁴³ Lag (1960:729) 2 §

⁴⁴ Lag (1960:729) 2 §

⁴⁵ Lag (1960:729) 2 §

När exemplar av verket bjuds ut till försäljning, uthyrning eller utlåning eller annars sprids till allmänheten.⁴⁶

De tydligaste exemplen på ovanstående citat är försäljning av verk, som till exempel kan vara musik, film eller en bok som säljs i affärer, hyrs ut i en videobutik eller lånar verket från biblioteket.

Den 3:e paragrafen behandlar upphovsrättsinnehavarens rättigheter till sitt verk. I denna paragraf står det att ”om exemplar av ett verk framställs eller verket görs tillgängligt för allmänheten, skall upphovsmannen angivas i den omfattning och på det sätt god sed kräver”⁴⁷. Paragrafen slår även fast att ett verk inte får förändras så att ”upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart”⁴⁸ kränks eller görs tillgängligt för allmänheten. Paragrafen är intressant ur skolsynpunkt på en mängd vis. Dels skyddar paragrafen verkets originalitet för att förhindra att budskapet inte förvrids och dels att upphovsmannen ska anges i samband med sitt verk såsom god sed kräver. En bild kan till exempel brukas på ett vis som fotografen inte avser och den nya digitala tekniken möjliggör att varje person, elev som lärare, kan modifiera bilden och förändra utseendet. Trots att du redigerar bilden förändras inte det faktum att bilden enligt både 1:a paragrafen och 3:e paragrafen skyddas. Den nya bilden som skapas blir därmed ett intrång i upphovsrätten. Även denna paragraf blir aktuell i samband med till exempel skolarbeten från elevernas sida eller kanske en lärares lektionsupplägg som kan bestå av sådant material.

Den 17:e paragrafen handlar om framställandet av exemplar till funktionshindrade. Var och en kan framställa exemplar av ”offentliggjorda litterära och musikaliska verk samt av offentliggjorda alster av bildkonst”⁴⁹, dock gäller framställandet inte ljudupptagningar. Dessa får enbart framställas av regeringens utvalda organisationer och bibliotek, och till personer med funktionshinder. I skolan gör detta att läraren inte kan göra ljudupptagningar på hela eller delar av undervisningsmaterialet om detta inte består av eget producerat material. Det är inte lärarens uppgift att producera hjälpmedel på redan befintligt material, men om det finns elever med dyslexi vilka läraren önskar hjälpa genom att tillhandahålla denna service, är det alltså inte möjligt.

Den 18:e paragrafen behandlar framställning av samlingsverk för användning vid undervisning. Denna paragraf tillåter framställandet av samlingsverk. Dessa samlingsverk får endast återge mindre delar upphovsrättsskyddade verk. Lagstiftningen ger läraren rätt att kopiera upp delar av olika verk och sammanställa ett samlingsverk och detta utan krav på att införskaffa avtal. Lagstiftningen ger alltså utrymme för en del kopiering utan att det behöver specificeras i enskilda avtal med organisationer såsom Bonus Presskopia.

⁴⁶ Lag (1960:729) 2 §

⁴⁷ Lag (1960:729) 3 §

⁴⁸ Lag (1960:729) 3 §

⁴⁹ Lag (1960:729) 17 §

Den 20:e paragrafen är indelad i två delar. Första delen redogör för att om ”verk har utgivits får de exemplar som omfattas av utgivningen visas offentligt”⁵⁰. Det bör här ytterligare påpekas att visning av verk och framförande av ett verk, skiljer sig åt. Paragrafen belyser även att den gäller konstverk.

Vidare i 20:e paragrafen beskrivs ytterligare regler kring framställande och spridning av konstverk, då med hjälp av film eller TV-program. Var och en får framställa och sprida exemplar av konstverk så länge förfogandet är av underordnad betydelse och detta med hänsyn till filmens eller TV-programmets innehåll. En tavla som alltså figurerar i bakgrunden på en film inkräktar därför inte på verkets upphovsrättsskydd. Paragrafen stryker under att det måste gälla ett exemplar som redan omfattas av en utgivning av konstverket eller ett verk som överlåtits av upphovsmannen för att paragrafen ska vara tillämplig. Eftersom visningsrätten innebär att verk får visas, utan tekniska hjälpmedel, utan upphovsmannens tillstånd. Dessa hamnar i den ekonomiska rätten, vilken diskuterats tidigare i bakgrundskapitlet.

Gällande kopplingen till skolan är den tydlig i den mening om läraren är medveten om denna del, vilken möjliggör viss visning av upphovsrättsskyddat material, det handlar i alla punkter om att det ska vara utgivet material. Eller om läraren ser kravet på tillstånd gällande allt material, kanske har läraren bortsett från användandet av material på grund av detta. Det kan även hända att det istället innebär att läraren nyttjat material som inte innefattas av denna paragraf utan istället faller under 21:a paragrafen, vilken presenteras nedan, och i och med detta begått upphovsrättsintrång. I vilket fall ger denna paragraf större möjligheter till att nyttja upphovsrättsskyddat material, men öppnar inte för användningen av all. Visningsrätten gäller inte med hjälp av tekniskt/tekniska hjälpmedel.

Den 21:a paragrafen reglerar rätten till offentliga framföranden. Paragrafen inleds med att ”var och en får, med undantag för filmverk och sceniska verk, framföra offentliggjorda verk offentligt”⁵¹. Med framförande avser att visa upp ett verk med tekniska hjälpmedel. Paragrafen består av två underliggande förklaringar. Först belyser paragrafen att dessa regler gäller där framförandet av verket inte är det huvudsakliga syftet, där det är kostnadsfritt inträde och att inga ekonomiska kommersiella syften står bakom framförandet. Paragrafen gäller även vid undervisning eller gudstjänst.

Denna paragraf är av högsta betydelse för skolvärlden då den aktivt ger skolan dispens för saker och ting som tillhör undervisningen. På en danslektion i gymnastiken är det fritt fram att använda sig av musik utan att behöva inhämta tillstånd. Så länge verket används i undervisningssyfte och att verket inte är primärt så begränsas inte användningen av det i skolan. Denna paragraf gäller dock inte för film och sceniska verk. Det är alltså inte tillåtet att under några omständigheter framföra och överföra film och sceniska verk utan upphovsinnehavarens godkännande.

⁵⁰ Lag (1960:729) 20 §

⁵¹ Lag (1960:729) 21 §

Den 22:e paragrafen behandlar citaträtten. Vilket i korthet innebär att ”Var och en får citera ur offentliggjorda verk i överenskommelse med god sed och i den omfattning som motiveras av ändamålet”⁵².

Den 25:e paragrafen är som följer: ”Verk som syns eller hörs under en dagshändelse får återges vid information om dagshändelsen genom ljudradio, television, direkt överföring eller film. Verken får dock återges endast i den omfattning som motiveras av informationssyftet.”⁵³

Relevansen till skolan är speciellt uppenbar under till exempel samhällslektioner där ämnet ska ge en presentation och kunskap om samhället. Massmedier finns överallt och eleverna måste lära sig att handskas med informationsflödet. Genom den 25:e paragrafen erbjuds skolan att faktiskt undervisa om dagsaktuella händelser. Till exempel kan man fritt visa nyhetsprogram från TV. Dock måste verken återges i den omfattning som går att motivera med informationssyftet.

I den 48:e paragrafen regleras radio- och televisionsföretagens rätt att förfoga över sina sändningar. Företagen tillskrivs en fullständig rätt till att förfoga över sina produktioner och sändningar.⁵⁴ Följande rättigheter inskränks dock av den 12:e paragrafen som ger privatpersoner rätt att framställa ett eller några få exemplar av offentliggjorda verk för privat bruk.⁵⁵

3.4 Lärarens yrkesroll

Vi har tidigare redogjort för den illegala fildelningen av upphovsrättsskyddat material som en relativt stor del av eleverna sysslar med. Vi har dessutom tidigare påpekat lärarens position och att denne befinner sig i skottlinjen.

Den svenska lagstiftningen är genom Sveriges styrelseform demokratiskt förankrad hos befolkningen. Varken läroplanen för de frivilliga skolformerna (LPF94) eller de enskilda kursplanerna behandlar upphovsrätten som undervisningsmaterial, men genom LPF94 framgår det att skolan ”skall sträva mot att varje elev vidareutvecklar sin förmåga att göra medvetna etiska ställningstagande grundade på kunskaper och personliga erfarenheter”⁵⁶.

I inledningen till teorikapitlet illustrerades den kamp som finns inom upphovsrättsområdet och de båda dikotomier som inte hade existerat om nu konsensus rådde i frågan. Kontentan av resonemanget blir att läraren skall ”klargöra det svenska samhällets grundläggande värden och med eleverna diskutera konflikter mellan dessa värden och faktiskt verklighet”⁵⁷.

⁵² Lag (1960:729) 22 §

⁵³ Lag (1960:729) 25 §

⁵⁴ Lag (1960:729) 48 §

⁵⁵ Lag (1960:729) 12 §

⁵⁶ Läroplanen (LPF94), <http://www.skolverket.se/skolfs?id=259>, 2007-04-19

⁵⁷ Läroplanen (LPF94), <http://www.skolverket.se/skolfs?id=259>, 2007-04-19

Samtidigt som skolan har till uppgift att ”aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk vardaglig handling”⁵⁸.

Även läroplanen för den obligatoriska skolformen (LPO94) är snarlikt utformad, där kontentan är mer eller mindre densamma och det senaste citat är exakt likadant utformat även i den. Men eftersom vi och de intervjuade främst har gymnasiefokus har studien primärt utgått från LPF94.

LPF94 sätter därför läraren i en obehaglig sits, där denne ska respektera och diskutera elevernas egna åsikter och funderingar. Samtidigt som läraren ska agera professionell lärare och överföra de demokratiskt förankrade budskapen i samhället och på så vis påverka och stimulera eleverna till att omfatta de demokratiska värdena och på så vis anpassas till samhället.

Läraren är i utbildningssituationer primär och bör i regel föregå med gott exempel genom att själv omfatta de regler och normer som är uppställda i LPF94 och LPO94. Upphovsrätten nämns inte uttryckligen i texterna, men är en del av lagstiftningen och en del av det demokratiskt förankrade budskapet. Detta gäller även avtal som skrivs under som till exempel Bonus Presskopia, vilket nämnts tidigare i bakgrundskapitlet. Bortsett från själva upphovsrättslagens ramar är det intressant att se hur skolan efterlever det avtal som finns upprättat med Bonus Presskopia. Ovanstående citat bygger på mer än att skolan ska följa upphovsrätten, utan kan även appliceras på alla andra rättsområden. Eftersom avtalet med skolorna ger utrymme för enbart lärare att kopiera 15% eller max 15 sidor av ett verk är frågan om de håller sig inom detta, eller om de rör sig utanför dessa ramar och kopierar mer.

Avtalet med Bonus Presskopia omfattar alla grafiska, fotografiska eller liknande verk och ger rätten att framställa fler exemplar av utvalda delar. Avtalet innefattar dock inte rätten att digitalisera ett verk, bortsett från under kort stund som en process i dupliceringsprocessen. Denna process måste dock omedelbart ske och att processen måste vara sammanhängande med själva digitaliseringsprocessen.⁵⁹

Trots avtalet med Bonus Presskopia, undkommer inte läraren att redogöra på det kopierade, för vem som ursprungligen har tillverkat verket. Läraren får enligt avtalet framställa så pass många exemplar av verket att alla eleverna får varsitt samt att läraren får några själv.⁶⁰

⁵⁸ Läroplanen (LPF94), <http://www.skolverket.se/skolfs?id=259>, 2007-04-19 &

Läroplanen (LPO94), <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069>, 2007-04-19

⁵⁹ Bonus Presskopia, <http://www.bonuspresskopia.se/atlas/file.php?id=875>, 2007-04-24

⁶⁰ Bonus Presskopia, <http://www.bonuspresskopia.se/atlas/file.php?id=875>, 2007-04-24

4. Problemformulering

Upphovsrätten är en relativt ny lag som till största delen formades under 60-talet. Lagen var utformad utifrån den tidens olika medier och dupliceringsmetoder. Utvecklingen av nya medier och dupliceringsmetoder har gått snabbare än utvecklande av lagstiftningen, även om lagstiftningen med tidens gång har kompletterats med såväl tillägg som omskrivningar.

Diskussionen kring fildelning av upphovsrättsskyddat material har hamnat i ett område, vilket har visat sig svårt att angripa för företrädarna för upphovsrätten och intresseorganisationerna arbetar aktivt för att minska denna aktivitet. Dock är inte fildelningen det enda där det sker upphovsrättsbrott utan det sker även på andra områden, till exempel har det gjorts försök till att förhindra kopiering av kurslitteratur, vilket illustrerar ett område till där upphovsrättslagen står i kontrast till den dikotomi som står för fri kultur. Lagar ska följas och att bryta mot dem ger någon form av straffpåföljd. Det är i detta mycket intressant att det finns så pass många som idag bryter mot upphovsrättslagstiftningen. Dock är denna majoritet liggandes i fildelningen, men skolorna är i våra ögon en annan tänkbar instans som detta kan ske dagligen.

Studien syftar inte till att svara på varför folk i allmänhet bryter mot upphovsrätten eller vad eventuella orsaker till fildelning eller kopiering av böcker är. Utan ser mer till hur det ser ut i skolan med efterföljandet av denna lagstiftning och sätter läraren i centrum för frågan om dessa följer lagstiftningen. Intressant blir det i samband med att läraren ska förmedla de demokratiska värden som råder i samhället och ingjuta respekt för lagar, normer och regler.

Elevernas fildelning av upphovsskyddat material och lagens regler är dikotomier, två extrema sidor vars ståndpunkter i dagsläget inte är förenliga med varandra. Läraren står mitt i skottlinjen där de ska inge respekt för lagen hos eleverna, samtidigt som de i viss mån kanske bryter mot upphovsrätten genom att till exempel använda sig av upphovsrättsskyddat material i undervisningen och detta utan lov av upphovsrättsinnehavaren.

Detta område är intressant att diskutera eftersom upphovsrätsfrågor mer eller mindre endast har diskuterats utifrån illegal fildelning med ungdomar i fokus. Vi finner att det inom vetenskapen finns en lucka som behandlar skolan och upphovsrätt, då med fokus på hur skolan faktiskt förhåller sig till upphovsrätten i skolan. Det är utifrån denna kunskapslucka intressant att studera både lärares arbetsmetoder och deras inställning till upphovsrätten som konstruktion. Uppsatsen fyller inte bara ett syfte när det gäller den strikt vetenskapliga kunskapsluckan, utan frågan är även om det faktiskt är så stor skillnad på lärarnas syn och på ungdomarnas. De äldre har ju till trots en gång varit ungdomar själva och med skillnaden att kopieringen utkristalliserats genom andra dupliceringsmetoder.

4.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att *undersöka lärarnas attityd och förhållningssätt till upphovsrätten.*

4.2 Frågeställningar

Utifrån problemformuleringen och uppsatsens övergripande syfte har en operationalisering lett fram till tre frågeställningar vilka ska besvara syftet. De tre frågeställningarna är följande:

1. Vilka arbetsmaterial använder sig lärarna av i undervisning?

Frågeställningen ämnar söka svar på vilka arbetsmaterial som lärarna använder sig av, till exempel böcker, film, musik och OH-blad, Frågan skall alltså belysa material som används som utifrån ett upphovsrättsperspektiv kan innebära ett upphovsrättsintrång. Denna fråga är inte till karaktär analytisk, men är av stor vikt för helheten, eftersom den är intressant att ställa i relation till de övriga frågeställningarna.

2. Hur förhåller sig lärarna till upphovsrätten?

Denna fråga behandlar helt enkelt hur lärarna hanterar upphovsrättsskyddat material.

3. Vilken attityd innehar lärarna till upphovsrätten?

Denna fråga ska utreda vilken attityd den enskilde individen, som lärare, har på upphovsrätten som företeelse. Under denna fråga vill vi även söka svar på om läraren ser problem eller möjligheter utifrån den lagstiftning som råder.

5. Metod & Material

Denna del kommer behandla den metod som valts för studien och även diskutera den avgränsning som gjorts i det så pass stora området. Urvalet av materialet kommer även det tas upp och diskuteras kring. Intervjumallen kommer att presenteras och diskuteras kring samt en diskussion kring studiens reliabilitet och validitet.

5.1 Metodval & Avgränsning

När det gäller vetenskapliga studier finns det primärt två olika huvudfåror att förhålla sig till, nämligen kvalitativa och kvantitativa studier. Syftet med denna uppsats inriktar sig på hur lärare, och därmed skolan, förhåller sig till upphovsrätten. Detta ger oss två olika val, kvalitativa intervjuer eller kvantitativa enkäter. Kvantitativa undersökningar görs primärt på undersökningsobjekt där syftet främst ligger i att undersöka antal av något. Dock är inte kvantitativa undersökningar begränsat till sådana studier, men för att kunna uttala sig om något större än den enskilda gruppen lärare, krävs att underlaget för studien är av större karaktär. Dels blir det svårt att genomföra en sådan storskalig undersökning på utgiven tid för detta arbete, men kanske viktigast är att en sådan undersökningsmetod resulterar i att man i undersökningen inte lyckas komma på djupet och nå alla nyanser.

Syftet handlar primärt om hur lärare förhåller sig, vilket enligt vår bedömning är ett kvalitativt studieobjekt. För att besvara syftet för denna undersökning har ett val fattats att bygga uppsatsen med hjälp av kvalitativa intervjuer som empirisk grund. Detta gör att det inte går att generalisera resultaten från denna studie i lika stor grad som det skulle med ett större urval, som en kvantitativ undersökning skulle ge. Dock säger resultatet fortfarande något om verkligheten och kan påvisa tendenser. Resultaten är inte tagna ur luften utan kommer från individer som arbetar som lärare och ger sin syn på upphovsrätten och skolan.

Intervjuer kan fylla två olika syften där den ena är informantintervjuer medan den andra är respondentintervjuer. Den första intervjutypen innebär att man utnyttjar intervjun som ett redskap att inhämta faktakunskaper. Respondentintervjuerna riktar sig istället in på intervjupersonen och deras tankar och funderingar kring temat.⁶¹ I vår uppsats kommer vi att använda oss av respondentintervjuer som kommer bedrivas som semistrukturerade intervjuer. Semistrukturerade intervjuer kännetecknas av att man redan på förhand har konstruerat och definierat de teman som intervjun kommer att behandla. Fördelen med denna metod är att man under intervjun har möjligt att följa upp samtalet med följdfrågor och därmed kan man nå djupare och ges möjligheten att få respondenten att förtydliga svar som annars kan uppfattas som mångtydliga.⁶²

Att skriva en allomfattande uppsats på hur upphovsrätt återspeglas i skolan, är inte genomförbart på denna tid som vi har tillgängligt för denna studie. Med hänsyn till det har vi tvingats avgränsa vårt studieobjekt. Inledningsvis gick våra tankemönster till att använda oss

⁶¹ Esaiasson et al. 2005:254

⁶² Østbye et al. 2004:102-103

av enkäter som skulle delas ut till såväl lärare som elever. Men med hänsyn till ovanstående resonemang valdes istället kvalitativa intervjuer. Kvalitativa intervjuer som forskningsmetod är mer tidskrävande än själva enkätinsamlandet, varpå det skulle bli en mycket större belastning att undersöka frågan både ur ett elev- och lärareperspektiv. Uppsatsens syfte är främst fokuserat på läraren varpå undersökningen riktats till lärarna. Det är lärarens förhållande till upphovsrätten som är det intressanta för studien varpå dessa naturligt blir studieobjektet.

5.2 Urval

En studies reliabilitet hänger samman med hur urvalet av respondenter har genomförts. Till denna studie var vår första tanke att bedriva urvalet med snöbollseffekt. Denna modell går ut på att respondenter ger tips om andra personer som kan vara relevanta att ta med i undersökningen.⁶³ Vi skickade e-mail till våra respektive handledare på de skolor vi tidigare haft verksamhetsförlagd utbildning (VFU). Dock gick snöbollsidén i stöpet och istället skickade vi e-mail till lärare på skolor vi haft kontakt med under vår utbildning. Förfrågningar har skickats ut till cirka 30 lärare inom olika ämnesområden. Vissa skolämnen kan antas vara mer eller mindre intressanta för studien. Matematik är ett typiskt ämne som vi valt bort för att det primärt är ett ämne med kursbok, där denna står i fokus. Samhällskunskap bygger däremot på kursbok men kursplanen som sådan ger mycket stora möjligheter till valfrihet. Andra ämnen som kan vara av intresse är språkämnen, religion och historia.

Man kan anta att denna frihet även påverkar lärarens förhållande och framför allt hur mycket denna kommer i kontakt med material som kan tänkas inneha upphovsrättsskydd. Det är även troligt att de flesta upphovsrättsintrång görs när man går utanför kursböckerna. För att få en god spridning på våra respondenter har vi velat ha respondenter som är både unga och gamla, samt att respondenterna representeras av både manliga och kvinnliga lärare.

Dock visade det sig efter någon vecka att lärarna hade väldigt mycket att göra. Det kom nationella prov, betygssättning och allt annat som sker utanför den normala undervisningen, samtidigt som det kom mycket helgdagar i vägen, lagom till när intervjuerna kom på tal, vilket fördröjde svarsprocessen från lärarna.

Dessa omständigheter har påverkat vårt urval till att dels innefatta en mindre grupp, som består av fyra lärare, än tänkt och dels har våra respondenter blivit en homogen grupp utifrån deras ämnesområde samt deras kön. Trots detta har urvalet format en intressant grupp med respondenter, som består av en heterogen åldersgrupp. Alla respondenter har i uppsatsen anonymiserats och deras riktiga namn har ersatts av fiktiva namn som inte återspeglar den ursprungliga respondentens person.

⁶³ Esaiasson et al. 2005:212

5.3 Intervjumall & analys

För att vår undersökning ska få ett pålitligt resultat har en intervjumall konstruerats. Inledningsvis kommer frågor som handlar om upphovsrätten att få stå tillbaka. Orsaken till detta val är för att respondenterna inte ska undanhålla någon information, då det kan vara obekvämt att direkt erkänna att man bryter eller har brutit mot den svenska lagstiftningen. Nedan följer en genomgång av frågorna i den intervjumall som konstruerats.

De inledande frågorna är för att ta reda på vem läraren är och hur eller om han/hon använder sig av olika former av tekniska lösningar för att genomföra sin undervisning. De inledande frågorna är som följer:

- Kön
- Född
- Ämnen, vilka undervisas inom
- Brukar Du använda material utanför kursböcker i dina lektioner?
(Film, böcker, internetartiklar, fotografier, diabilder (OH) etc.)
- Var får Du tag på detta material?

Frågorna är användbara för att se om ålder eller kön spelar in i ens syn på de olika frågorna även huruvida ämne spelar in i detta. Den sista frågan av de inledande frågorna syftar till att läraren ska berätta vilka olika former av material som används i undervisningen och som kan kopplas till upphovsrätten. Detta utan att nämna lagen eller ta upp rätt och fel. Intresset ligger i att se vad för material som nyttjas i samband med undervisningen. Nästa del i intervjun ligger fokus på upphovsrättslagstiftningen, men även hur läraren ser på lagen och skolan. Frågorna är som följer:

- Vad vet Du om upphovsrättslagen?
- Har ni (lärarna) erbjudits någon utbildning/information om upphovsrätten i skolan? Har Du i så fall tagit del av denna?
- Har Du fått information/utbildning på annat håll?
- Får eleverna någon undervisning, vad Du vet, i skolan om upphovsrätt?
Även utöver dina ämnen.
- Upplever Du att lärarrollen begränsas av vad Du kan göra av upphovsrättslagen?
- Bör kunskap och kultur vara fri?
- Hur tror Du lagen påverkar den enskilde medborgarens tillgång till information?
- Bör skolan få speciella privilegier/undantag från upphovsrättslagstiftningen?

Frågorna är uppdelade i tre olika delar där första delen ska visa på hur kunskapen kring upphovsrättslagen ser ut bland lärarna där de fritt får berätta vad de vet eller tror sig veta. Det är i samband med denna fråga relevant att veta om det erbjuds någon utbildning eller information om lagen, eller om de fått information från annat håll eller bara lämnas vind för våg i sitt arbete. Den första delfrågan av denna del avslutas med att få reda på om eleverna av skolan får undervisning om denna lagstiftning på något sätt. Det är viktigt i avseendet att de ska bland annat skriva arbeten, men även att delar av dem ska söka sig vidare till andra utbildningar där det ska skrivas ytterligare arbeten och handskas därmed med information. Men även utanför skolan är det intressant där det i vardagen är minst lika viktigt.

Den andra delen är för att se om läraren anser sig bli begränsad i sitt yrke när det kommer till att använda material på grund av lagstiftningen. Givetvis innebär det inte att det ska finnas begränsningar utan mer om det finns något som anses vara begränsande.

Den tredje och sista delen handlar om hur läraren ser på kunskap och kultur, om den ska vara fri eller om den ska vara som det är idag eller om det finns några andra tankar bland de lärare som intervjuas. Den sista frågan i denna del är intressant för att se om skolan idag ska få fler undantag från lagstiftningen för att exempelvis friare kunna framföra film i undervisningen, eller vad som kan tänkas vara aktuellt enligt respondenterna.

Efter att allmänt gått in på läraren och upphovsrättslagen kommer det frågor kring fildelning och som behandlar lärarens kunskap om fildelning. Frågorna är som följer:

- Vad vet Du om fildelning?
- Vad tycker Du om fildelning?
- Vad vet Du om dina elevers förhållande till fildelning?

Eftersom många ungdomar håller på med fildelning är det intressant att se vilka kunskaper lärarna besitter om fildelning som fenomen samt vilken attityd de har gentemot fildelningen. Det är även intressant att undersöka vad de tror eller vet om elevernas förhållande till fildelning. Samt även om läraren vet vad fildelning innebär eftersom det kan innebära både brott mot lagstiftningen och inte beroende på om det är upphovsskyddat material eller inte. Helt enkelt kan det medföra att man kan se olika nyanser på hur läraren upplever upphovsrätten.

En viktig del i skolan är de avtal som finns med exempelvis Bonus Presskopia och lagen behandlar just organisationer såsom Bonus Presskopia. Frågorna för denna del behandlar just sådana avtal, frågorna är som följer:

- Känner Du till vilka avtal som gäller för kopiering inom skolan?
- Vet Du vilka verk som innefattas av avtalet?
- Känner Du till vilka regler som gäller för att framföra film i undervisningen?

Det viktigaste är om läraren känner till de avtal skolan har och hur de fungerar. Utan kännedom om dessa kan det bli svårt att följa lagstiftningen. Just denna del behandlar i huvudsak enbart avtal. Sista frågan är dock lite avsidig men samtidigt relevant, detta eftersom film är undantagna och är strängare kontrollerade än andra verk. Lärarna kanske känner till avtalen, men frågan är hur väl och om de vet vad som gäller.

En lärare kommer förr eller senare i kontakt med någon elev som innehar någon form av funktionshinder eller handikapp, vilket medför att denne inte kan ta till sig undervisningen i samma omfattning som en icke funktionshindrad eller handikappad elev. Relativt vanligt är dyslexi vilket påverkar elevernas förmåga att inhämta kunskap genom skrift. Upphovsrättslagen lyfter fram ett speciellt avsnitt som behandlar dessa fall och frågan är vilken kunskap lärarna innehar inom detta område. För att komma till klarhet om detta kommer följande frågor att ställas till respondenterna:

- Kan Du till vilka regler som gäller för framställning av material anpassat för personer med funktionshinder?
- Har Du någon gång framställt material för personer med funktionshinder och i sådana fall vad och hur?
- Vad har Du för åsikter och tankar kring lagstiftningen om framställningen av hjälpmedel?

Frågorna fångar dels upp om läraren har befunnit sig i en sådan position där lagstiftningen varit aktuell samt hur denne agerat. Även lärarens tankar är relevanta för att man ska bilda sig en syn på hur lagstiftningen på området förhåller sig till skolvärlden. En dyslektiker har redan i utgångsläget en sämre förutsättning till lärande. Kanske finns det en motsättning mellan upphovsrättens konstruktion och en god utbildning för funktionshinder. Samtidigt är det intressant att se hur lärarna hanterar läromedel för dessa elever. Om de köper in eller om de producerar eget och i så fall om detta följer lagstiftningen

I elevernas arbeten kan det förekomma bilder, text med mera, som inkluderas av upphovsrätten. Frågorna som följer är inriktade på elevernas arbeten och om de har någon undervisning i upphovsrätt. Men även om detta diskuteras inom lärarkollegiet i någon utsträckning. Frågorna är som följer:

- Kontrolleras eleverbetena så att de inte bryter mot upphovsrättslagen? Gällande t.ex. text, bild, fotografi, figurer etc.
- Informerar Du dina elever om upphovsrättslagen?
- Diskuteras det upphovsrätt inom lärarkollegiet?

Det intressanta är om skolan, eller i huvudsak är det läraren som intervjuas eftersom denne vet bäst vad som händer under dennes undervisning, kontrollerar arbetena efter lagstiftningen för att se så att exempelvis bilder och citat är korrekt hänvisade till sin upphovsman.

Tidigare ställde vi en fråga kring undervisning i upphovsrätt gentemot eleverna. Dock finns det en fråga till i denna del om eleverna informeras om upphovsrättslagen, men denna gång handlar det specifikt om läraren och inte skolan i allmänhet samt att det inte behöver handla om undervisning. Det kan handla om att läraren enbart nämner det men inte går djupare in på detaljer. Sista frågan för denna del är huruvida det diskuteras lärarna emellan, kring just upphovsrätt eller upphovsrätts relaterade ämnen. Det är intressant att se om lärarna lägger tid på detta eller om upphovsrätten har en mindre betydande del och glöms bort i allt annat som ska göras. De avslutande frågorna för denna intervju är som följer:

- Berätta lite om hur Du ser på kopiering för privat bruk?
- Om Du fick bestämma, är det någon förändring som du skulle vilja se på upphovsrättsområdet?
- Vad tycker Du är viktigt att lyfta fram i en uppsats som berör detta område?

För att avsluta intervjun är det intressant att få lärarens bild av kopiering för privat bruk, detta eftersom den skiljer sig från lärarens egna privilegierade ställning. Även om kunskapen om denna är låg kan vi i intervjusituationen informera om den och läraren ge sin syn på det. Beroende på hur insatt läraren är i lagen kommer nästföljande fråga variera där en egen reflektion kring vad som eventuellt skulle behöva förändras tas upp. Samtidigt är det intressant att se vad uppfattningen är kring den uppsats vi skriver, alltså vad läraren anser vara viktigt att lyfta fram.

Det viktiga att se med denna mall är att det just är en mall. Eftersom det handlar om semistrukturerade intervjuer kan följdfrågor komma på de svar som fås i samband med intervjun, i fall respondenten kommer in på något intressant som vi önskar denne ska vidareutveckla. Frågorna i mallen är till för att besvara de uppställda frågeställningarna och ska räcka för att ge en relativt heltäckande bild över skolan och upphovsrätten, i huvudsak inriktat på lärarnas attityd och uppfattning av upphovsrättslagstiftningen. En del av analysen kommer bestå av en idealtypsanalys, som ska skapa en sammanfattande bild kring hur lärarnas syn och relation till upphovsrätten ser ut. Fördelen med denna typ av kategorisering är att ”man presenterar en ordnad bild av verkligheten som är förhållandevis enkel att överblicka”⁶⁴.

Det är dock samtidigt ett problem, eftersom det sker en förenkling och man missar olika nyanser av verkligheten. Detta är vi medvetna om och analysen kommer huvudsakligen inte baseras på idealtypsanalyser. Dessa är istället mer ett komplement till huvudanalysen för att visa på att det finns olika sätt att se på upphovsrätten bland lärarna. Alltså ge en mer konkret bild av olika typer av lärare som finns i skolan. Det som är tydligast med idealtyper är att de ”inte finns i verkligheten utan är tänkt extrembilder av fenomenet ifråga”⁶⁵. Dessa finns i verkligheten, men inte i renaste form, utan det kan handla om att man passar in på olika idealtyper beroende på vilket område det är i upphovsrätten. Alltså kan det finnas varianter av dem i verkligheten.

⁶⁴ Esaiasson et al. 2005:154

⁶⁵ Esaiasson et al. 2005:154

5.4 Genomförandet av intervjuer och det empiriska materialet

Denna studie bygger som sagt tidigare på intervjuer. Dessa genomfördes i en och samma vecka och skedde på lärarnas egna villkor. Två av intervjuerna genomfördes på lärarnas egna skolor och i enskilda rum. De andra två intervjuerna hölls på gemensamma platser men på lärarnas skolor. En av intervjuerna hölls i ett rum vars placering befann sig mellan två olika lokaler, vilket medförde att det stundtals vart oroligt, då personer kom och gick. Den andra intervjun hölls i lärarrummet. Den tredje intervjun och den fjärde intervjun skedde i enskilda rum där det var relativt lugnt. Respondenterna valde själva plats för intervjun och de två intervjuer som skedde i mindre lugn och ro inverkade, enligt vår bedömning, inte på lärarnas svar. Intervjuerna har hållits enligt den intervjumall som tidigare konstruerats. Dock har en del följdfrågor förekommit när respondenterna varit diffusa i sina uttalanden eller när de berört något som behövde vidareutvecklas.

Intervjuernas omfattning har alla varit cirka 40 minuter. Alla respondenter har fått information om dels syftet med intervjuerna samt att de som respondenter kommer att omfattas av anonymitet. Efter genomförandet av intervjuerna har dessa transkriberats. Inget som sagts har i sin innebörd förändrats, dock har en del talrelaterade saker reducerats och vid resultatredovisningen har citaten anpassats till skriftspråk.

5.5 Reliabilitet & validitet

Samhällsvetenskapliga uppsatser som bygger på kvalitativa metoder beskylls ibland för att vara pseudovetenskap. För att studien ska uppfylla god reliabilitet och validitet krävs att arbetssättet präglas av transparens. Varje studie har sina styrkor respektive svagheter, så även denna. I avgränsningen lyfte vi fram vår fokus på just lärarrollen samt att läraren är studieobjekt för denna studie. Vår avgränsning att endast intervjua lärarna om hur de förhåller sig till upphovsrätten kan ge en snedvriden bild, då det kan kännas svårt att erkänna att man faktiskt bryter mot lagen. Läraren ska agera professionellt utan egenskap av sin privatperson och utifrån ens lärarroll ska läraren symbolisera och framföra de demokratiskt förankrade lagar, regler och förordningar. Svårigheten att eventuellt berätta om sina lagöverträdelser kan påverka denna studies reliabilitet. Frågorna har i mån det gått utformats för att inte omedelbart trycka på en negativ eller positiv aspekt, utan är i största mån öppna där lärarna inte blir "lurade" in att ha en viss åsikt.

Att använda sig av intervjuer ställer en inför ett val, nämligen vilket skydd man kan erbjuda de intervjuade. I vår studie är alla yrkesverksamma lärare där de agerar i egenskap som professionell lärare, samtidigt är denna profession aldrig helt skild från läraren som privatperson. Studien behandlar områden som kan vara känsligt, ur den synpunkt att vi faktiskt indirekt undersöker hur läraren följer lagen, därför är det ur reliabilitetssynpunkt viktigt att intervjupersoner erbjuds anonymisering. Att erbjuda anonymisering kan bidra till att svaren är ärliga då de inte behöver oroa sig för att råka ut för repressalier. Dessutom är det inte relevant om det är Agda 40 år som bryter mot lagen, eller om det är Måns 25 år. Det viktiga är lärarna som lärargrupp.

Det är även viktigt att genomföra intervjuerna i sådan miljö där respondenterna kan känna sig fria och besvara frågan utan att behöva bekymra sig för vilka effekter deras svar kan ha, om till exempel en kollega hör vad som sägs. Fikarummet eller lärarrummet är därför ingen plats som är lämplig utan intervjun ska helt enkelt ske på en avskild plats så svaren på frågorna speglar respondenternas egna tankar och åsikter, och inte påverkas av omgivningen, till exempel av kollegor. Dock skedde detta i två av intervjuerna. Det var respondenten som valde detta och vi upplevde inte att detta påverkade negativt eller positivt. Båda verkade avslappnade och en av lärarna fick även in kollegor i intervjun vid några tillfällen. Det handlade i dessa fall om frågor där han trodde kollegorna kunde tillföra något eller att han själv fann deras svar på frågorna intressanta.

När man diskuterar en uppsats validitet menar man huruvida den verkligen mäter det den avser att mäta.⁶⁶ Därför har denna studie fokuserats på läraren och dess profession istället för att intervjua eleverna, vilket skulle kunna vara ett annat angreppssätt. Men i vår studie vill vi nå nyanser och dessa kan endast lärarna själva besvara och därmed är valet självklart. Vi har tidigare redogjort för det urval som studien använt sig av.

Urvalet riktade sig till alla möjliga olika kategorier lärare, och med detta menar vi ämne och kön. Av de cirka 30 lärare, som tillfrågats, var det fyra lärare som i slutändan ställde upp på intervju. Orsaken till detta är många och några av de orsaker som redogjordes för var tidspress på grund av betygssättning, nationella prov samt att majoriteten av de tillfrågade inte har gett någon respons på vår förfrågan. För vår studies syfte vart det inte heller positivt att vårterminen är full av helgdagar som på ett eller annat vis minskar tiden som finns till för förfogande. Det slutliga urvalet för denna studie blev därmed inte som det var tänkt, utan istället för cirka sex intervjuer fick denna studie byggas på ett underlag av fyra intervjuer.

Alla respondenter i undersökningen är verksamma inom samma ämnesfält, samhällskunskap, och samtliga är av manligt kön. Vår studie handlar inte främst om kvinnor och män eller vill inte heller spegla någon sådan skillnad, men bristen på kvinnor är dock olycklig då de tillfrågade antingen har avböjt eller låtit bli att göra så. Antalet tillfrågade kvinnor var i majoritet, trots detta har studien inte en enda kvinnlig företrädare. Orsaken till detta kan vi enbart spekulera kring, eftersom ingen av dem besvarade det första eller det andra e-mail som skickades.

Trots snedfördelningen, som denna studie har fått, är det ändå vår åsikt att studien fortfarande är valid. Studien är inte främst intresserad av enskilda individer utan att göra ett snitt ur lärarkåren som helhet. Materialet som studien bygger på ger givetvis inte en heltäckande bild av lärarkåren men kan visa på någon form av tendens. Om inte annat så kan uppsatsen lyfta på ett relativt odiskuterat ämne och på så vis inbjuda till djupare studier i framtiden.

⁶⁶ Esaiasson et al. 2005:61ff

6. Resultat & analys

Detta kapitel kommer att presentera resultatet från de intervjuer som gjorts. De frågeställningar som presenterades under kapitel fyra kommer här vara i centrum. Varje frågeställning är en rubrik där resultatet och delanalys kommer att presenteras kring citat från intervjuerna. Det hela avslutas med en helhetsanalys, vilken även fungerar, som en sammanfattande analys kring vad vi kommit fram till.

6.1 Respondenterna

Antalet respondenter för denna studie blev färre än först planerat, vilket tidigare har diskuterats i reliabilitet och validitet diskussionen. De intervjuade var alla utbildade lärare och tre av dem arbetade på gymnasium medan en arbetade på en 6 – 9 skola. Ämnen de undervisar inom varierar, men det de har gemensamt är att alla undervisar inom ämnet samhällskunskap. Läraren som var aktiv på en 6 – 9 skola bedriver inte undervisning inom kursen samhällskunskap utan i Samhällsorienterade ämnen (SO) där samhällskunskapen är en del. Utöver samhällskunskapen ingår även ämnen såsom religion, geografi och historia. En annan gemensam nämnare för respondenterna är att de alla är män och har arbetat ett tag som lärare plus att de alla är utbildade lärare.

Respondenterna har åldersfördelning mellan från 37 till 59 år. De namn som återges nedan är fiktiva och speglar inte de intervjuades personlighet utan har tilldelats dem slumpmässigt. Respondenternas namn är Bertil (41 år), Ragnar (59 år), John (37 år) och Bengt-Olof (55 år). Av dessa är det Bertil som skiljer sig i den meningen att han arbetar på en 6 – 9 skola istället för gymnasium.

6.2 Vilka arbetsmaterial använder sig lärarna av i undervisning?

Vad för arbetsmaterial lärarna använder i undervisningen varierar dem emellan, dock finns det ändå en del saker som nämns av de flesta. I samhällskunskapen är det väldigt frekvent förekommande att lärarna använder sig av artiklar som antingen komplement till övriga kursböcker eller att de faktiskt brukar dessa som en huvudfåra.

Mycket artiklar, mycket artiklar. Det handlar om mycket artiklar i samhällskunskapen som jag tar från internet, alltså Dagens Industri och DN och Svenska Dagbladet. Jag skulle i princip kunna ha alla kurser i samhällskunskap bara genom att använda mig av artiklar.⁶⁷

John lyfter fram att han använder sig av mycket tidskrifter i sin undervisning, vilket följande citat visar: ”Jag brukar jobba rätt så mycket med biblioteket och tidskrifter som de har och till exempel Råd och Rön, när vi håller på med lite ekonomi.”⁶⁸

⁶⁷ Ragnar, 59 år

⁶⁸ John, 37 år

Utöver de skrivna materialen såsom artiklar och tidskrifter används utan även film och tv-program används i undervisningen. Synen på film som ett redskap i undervisningen skiljer sig åt, två citat som visar på detta är följande:

Jag tycker att kan man lura eleverna att bli lite historia intresserad så kör jag gärna någon populistisk Hollywood smäck, som kanske inte har så jätte bra historiskt källmaterial och så vidare. Jag tänker på Gladiator till exempel om man håller på med Romarriket, sen inser jag att det är en stor Hollywood produktion, men om jag därigenom kan lura eleverna att hitta ett historiskt intresse så bryr jag inte så mycket om källmaterialet.⁶⁹

Ofta bara för att för att starta ett nytt arbetsområde, för att ge dem en bild av hur Europa ser ut till exempel. Inte som undervisningssyfte utan bara för att ge en bild på hur en romare kunde se ut.⁷⁰

John vill ge eleverna en bild av saker och ting oavsett källan, även om det inte är en korrekt bild finns det ändå en mått av överensstämmelser med den historiska verkligheten i filmerna. Det huvudsakliga för honom är att fånga elevernas intresse. Bertil har i detta fall samma syn när det gäller att ge dem en bild av till exempel romare. Film fungerar i stora drag som en start på ett nytt område, där elevernas intresse för det som komma skall, det blir mer konkret med bilder än att läsa en text som beskriver hur det såg ut under den tidsperioden.

Även bilder och fotografier används, till bland annat Power Point- och overheadpresentationer, det kan handla om att visa bilder eller bilder och text. Följande citat visar på olika synsätt på användandet av bilder:

Det förekommer ibland bilder, men inte så genomarbetat, eller genomtänkt liksom att det förekommer alltid vid varje tillfälle. Det känns ju som en inspirationskälla. Men sen menar jag att om det ska passa mig så kanske jag fjärrmar mig från bilden och går mer in i textmassan. Jag har kört lite ideologiprojekt och teman och sånt där. Då har det vart super bra om man kunnat plocka fram liksom Marx. Man hade kunnat plocka fram, Churchill och olika betydande politiker under 1900-talet som man då hade kunnat peka ut som står för olika ismer. Där tycker jag att bilden har varit jätte intressant, för de flesta känner ju igen dem.⁷¹

Jag tillhör ju dem som tror att bilder är väldigt, väldigt viktigt att man får för lite av det i skolan. Men jag ska säga att jag inte är så jättebra på det själv alltid. Det är en fråga om tid för det också. Idag satt jag och gjorde tre overheader det tog ett par timmar liksom. Jag vill gärna ha dem, det hade varit mycket enklare för mig och ställa mig framför tavlan och skriva upp det och rita upp det. Men jag vet ju att det blir tydligare och jag kan få med bilder och så här då.⁷²

⁶⁹ John, 37 år

⁷⁰ Bertil, 41 år

⁷¹ John, 37 år

⁷² Bertil, 41 år

Bilder och film har det gemensamt bland lärarna att det används för att ta det abstrakta och lyfta det till ett konkret plan. Även om eleverna inte vet vem Karl Marx är, känner de igen en bild och på det viset kan de koppla vem det är och kanske finner ett större intresse för undervisningen. Bertil talar om sina overheadblad, där har han bilder och text. Bilderna är, vilket han berättar i intervjun, tagna från nätet till största delen.

Utöver redan befintliga verk finns även de som producerar eget material för undervisningen eller lånar sådant eget producerat material av kollegor. Ett tydligt exempel på detta är en lärare som använder sig av övningar som är framtagna på egen hand, som kan bland annat behandla dagsaktuella händelser vad som händer i världen.

Det enda vi har haft har vi köpt från förlag faktiskt. För fruktansvärt dyra pengar. Läroböcker på CD.⁷³

Nu har det väl inte varit aktuellt att man skulle läsa in det själv för det är ju ganska tidskrävande och tar ganska lång tid, finns det på Daisy eller inläst på kassett så har jag väl beställt ifrån förlaget.⁷⁴

Vi har ett gäng lärare som är väldigt duktiga med att arbeta mot dessa människor, de jobbar ju med de här eleverna och vi får ju veta vilka som har dyslektiska problem och alla dom har ju rätt att få extra tid på proven till exempel. Vissa har också rätt till att få muntligt. Sigma har så man kan lyssna på hela boken istället för att läsa den.⁷⁵

Lärarna använder material som kommer från ett brett spektra. När det gäller bilder, fotografier och artiklar är det ofta internet används som källa för att få tag på dessa. Filmer uppges komma från biblioteket, inköpt av skolan för undervisnings syfte eller fås gratis från företag. Det kan även vara informationsfilmer beställda från staten. De flesta lärarna har en negativ inställning till de kursböcker som finns inköpta av skolorna. De anser de vara av låg kvalitet där det saknas struktur. Bertil beskriver detta slående genom följande citat:

Bredvidläsning är en del och bredvidläsningsböckerna är oftast jättedåliga. Allt material som finns att köpa bygger antingen på LGL80 eller inget annat än att det är det här verkar roligt att skriva om. Om till exempel eleverna ska jobba med ett land så har man köpt in jättedyra böcker om Italien och då är vi ju intresserade av att få perspektiv på det. Vad finns det för sociala faktorer som styr Italien hur ser deras ekonomiska utveckling ut och så vidare. Så köper man in de här jättefina böckerna och så står det ja lilla Avanti går till skolan varje morgon klockan sju, alltså en infantil nivå. Det finns ingen koppling mellan de olika böckerna i samma serie, så att man kan göra jämförelser. I en bok kan det stå jättebra om styrelseskicket och i en annan bok står det ingenting alls. Vilket innebär att om man ska jobba utefter LPO94 då så har man ofta ingen hjälp utav böckerna överhuvudtaget.⁷⁶

⁷³ Bertil, 41 år

⁷⁴ John, 37 år

⁷⁵ Ragnar, 59 år

⁷⁶ Bertil, 41 år

Bertils skäl att använda sig av andra källor än kursböckerna är just dessa böckers bristande kvalitet, detta skulle troligen kunna vara skälet till att de andra lärarna prioriterar andra medel för sin undervisning än just de kursböcker som finns tillgängliga. Vidare bearbetning av själva användningen kommer att göras senare i kapitlet, där användningen kommer sättas i relation till upphovsrättslagstiftningen.

Utöver arbetsmaterial som är inköpt eller producerade för normal undervisning ansåg vi det vara intressant att ta reda på om lärarna producerar material anpassat för personer med handikapp eller funktionshinder, men även om de kände till lagstiftningen kring det. Ingen lärare producerade eget material för dessa utan det handlade om att kopiera texter i större textstorlek, ge längre tid på prov eller ge muntligt prov istället för skriftligt. Förutom denna hjälp fanns det speciallärare för de som anses vara i behov av hjälp.

Att spela in material är något som aldrig varit aktuellt för lärarna då dels inte ansåg att detta är deras huvudsakliga arbetsuppgift samt att de var införstådda med att förlagen redan har producerat material för ändamålet, eftersom sådant material införskaffats emellanåt. Kunskapen kring det som står under 17:e paragrafen i upphovsrättslagstiftningen kände ingen av lärarna till. Samtidigt kan detta vara förståeligt i den meningen att ingen av dem har producerat material för ändamålet och gjort att de inte kommit i kontakt med den.

6.3 Hur förhåller sig lärarna till upphovsrätten?

Lärarnas kunskap kring upphovsrättslagstiftningen skiftar mellan dem. Det går tydligt att se att kunskapen är störst kring hur mycket som är tillåtet att kopiera ur litteratur. Detta visar Bengt-Olof tydligt på i följande citat: ”Det som kommit upp tidigare är ju den här kopieringsrätten. För den har anslagits vid alla kopieringsapparater om vad som gäller.”⁷⁷

Utöver det är det tydligt för respondenterna att upphovsrätten innebär att den som skapat ett verk har skydd enligt upphovsrättslagstiftning. Dock är inte kunskapen mer ingående kring vad det innebär bortsett från just kopiering ur litteratur. Följande två citat visar på denna divergerande kunskap om upphovsrätten:

Jag vet ganska mycket. Jag vet att man inte får kopiera bilder från internet, som inte är uppenbart copyright fria. När det gäller kopiering i böcker är vi väldigt noga med det generellt. Köper in material och kommer inte ihåg exakt men man får ju kopiera ett visst antal sidor ur en bok och så här. Försöker undvika att bryta mot lagen. Fast när det gäller internet så har man väl som alla andra en annan uppfattning vad som är lagligt och inte. Nedladdning av film och så där.⁷⁸

⁷⁷ Bengt-Olof, 55 år

⁷⁸ Bertil, 41 år

Jag kan inte säga att jag känner till särskilt mycket om den mer än att självklart den som har producerat något är ägare av att det skyddas av olika regler runt omkring detta och användandet kring det. Vi har pratat mycket kring det här med hur vi använder filmat material och sånt där, det är frågan om vi när vi visar, om vi kan visa dvd-film eller om vi kan använda oss utav tv-reportage eller så vidare. Om vi har rätt till detta.⁷⁹

Dessa två citat visar att det finns en viss eftertänksamhet hos lärarna när de ska använda material, samtidigt som reglerna kring internet är svåra att greppa. Vad som får användas fritt eller inte är oklart, vilket gör att man kan betrakta internet som en gråzon där var och en själv sätter gränsen för vad som får lov att nyttjas. Detta har även andra förutom Bertil gett en bild utav.

Bertil säger att kopiering av bilder från internet är tillåtet om de är fria från copyright, dock säger han inget kring hur han tar reda på detta eller om det finns något sätt att känna igen dessa. Det som är tydligt, vilket kommer att gås igenom närmare längre fram i kapitlet, är att upphovsrättsskyddet och kunskapen kring denna ligger på texten mer än på bild- och videoområdet. Bertil pekar däremot tydligt på att i lärarrollen försöker han att följa lagen, men att just internet kan vara en gråzon som är svår att veta hur man ska hantera.

I samband med intervjun med Bertil framgick det att han producerat tidigare under dagen producerat några overheadblad med bilder ursprungligen hämtade från internet, via en sökmotor. Upphovsrättslagen såväl 1:a paragrafen som 3:e paragrafen reglerar skyddet för verkens upphovsrätt. I 3:e paragrafen, andra stycket, understryks att ”ett verk må icke ändras så, att uphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränkes; ej heller må verket göras tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i sådant sammanhang som är på angivet sätt kränkande för uphovsmannen”⁸⁰. Dessutom reglerar lagtexten den ideella rätten som ger uphovsmannen rätt att nämnas vid namn i samband med sina verk.⁸¹

Avtalet med Bonus Presskopia ger lärarna rätt att använda sig av bilder i sin undervisning men bilderna får inte för den sakens skull förvanskas eller användas i sådana sammanhang att uphovsmannen kan anse sig bli kränkt. Avtalet med Bonus Presskopia fråntar inte läraren ansvaret att tydligt redogöra för vem som är uphovsman till verket. Upphovsrättslagens så kallade ideella rätt skall alltså alltid råda. Man kan fråga sig huruvida bilderna är införskaffade och om denna lagtext verkligen ger läraren rätt att använda vilken bild som helst på ett overheadblad, där den faktiskt sätts i ett sammanhang.

Ursprunget till bilden är även den relevant då avtalet med Bonus Presskopia uttryckligen förbjuder handlingar som innebär att man digitaliserar ett redan utskrivet/målat verk. Men så länge inte verket brukas på ett vis som ger anledning att tro att uphovsmannen känner sig kränkt medför användandet av bild inget problem, såvida man inte förvanskar eller förändrar

⁷⁹ Bengt-Olof, 55 år

⁸⁰ Lag (1960:729) § 3

⁸¹ Lag (1960:729) § 3

bilden. Efter intervjun visade Bertil ett exempel på dessa producerade overheadblad där inga namn förekom till de bilder han hade använt sig av.

Till skillnad från bilder och fotografier har lärarna relativt god koll på vad deras rättigheter är när det gäller text. Alla lärarna var medvetna om att det fanns ett avtal som reglerade kopiering av verk, dock var kunskapen hos lärarna splittrad och osäkerheten kring avtalets innebörd är stor. Alla lärarna kände till att avtalet reglerade antalet sidor som får kopieras men kunskapen kring hur många dessa sidor faktiskt är varierade.

Lärarna har som sagt relativt god kunskap kring litteratur och dess hanterande. Dock när det kommer till framförande av film i undervisningen är kunskapen sämre. Ett tydligt exempel på okunskapen kring detta illustreras av Ragnar: ”Finns det regler? Det var en intressant fråga. Jag skulle svara så här att jag kan visa typ vilka filmer jag vill om jag kan hävda att de kan fylla ett syfte i undervisningen.”⁸²

Citatet ovan ger en mörk bild av lärarkåren, men belyser ändå den brist av kunskap som en lärare innehar, i övrigt var kunskapen stor samtidigt som det visar på att det finns en osäkerhet och okunskap inom lärarkåren. John ger ett intryck av att kunna mer kring regelverket:

Jag brukar gå till biblioteket här tvärs över gatan, vi har skaffat filmer som har visningsrätt, tror jag att det heter. Ett gäng sådana filmer, och jag brukar börja kolla vilka det finns visningsrätt på. Sen är det inte helt säkert att jag väljer en sådan, men det är i alla fall mitt utgångsläge för då vet jag att jag inte gör fel. Vi har köpt in dem med visningsrätten, sen kan det väl i ärlighetens namn hända att det slinker med nån som inte är visningsrätt utan är för privat bruk, privat syn, som har visats i klassrummet.⁸³

John är medveten om de lagar som finns för framförande av film i klassrummet men citatet ovan pekar ändå på att han ibland medvetet går emot lagstiftningen för att tillgodose sina elever. Skälet till ett sådant beteende motiverar John med avsaknaden av resurser. Ett exempel på en sådan överträdelse ger han i följande citat:

Jag är ju lite grann för historian till exempel, så jag tycker att kan man lura eleverna att bli lite historia intresserad så kör jag gärna någon populistisk Hollywood smäck, som kanske inte har så jätte bra historiskt källmaterial och så vidare. Jag tänker på Gladiator till exempel, om man håller på med Romarriket. Sen inser jag att det är en stor Hollywood produktion, men om jag därigenom kan lura eleverna att hitta ett historiskt intresse så bryr jag inte så mycket om källmaterialet och så vidare.⁸⁴

⁸² Ragnar, 59 år

⁸³ John, 37 år

⁸⁴ John, 37 år

Ragnar däremot ger exempel på filmat material som han använder i sin undervisning, vilket han har spelat in på egen hand eller fått tag på via andra institutioner och företag.

Jag visar inte främst dokumentärfilmer utan oftast är det nog mera filmer som handlar om riksdagen och riksbanken och sådana filmer. Och sen finns det också en del filmer som de spelat in från Agenda på SVT.⁸⁵

I upphovsrättslagen ges radio- och televisionsföretag ensamrätt till sin sändning. Levin skriver följande kring detta:

Genom att 48 § är utformad som en ensamrätt har rättsinnehavaren inte bara skydd mot ett direkt eftergörande utan mot all exemplarframställning, oavsett metod och form helt eller delvis. [...] Hänvisningen till bl.a. 12 §, som innebär privat exemplarframställning (privatkopiering) är tillåten.⁸⁶

Genom att koppla de två ovanstående citaten till varandra går det att se något intressant. Att i undervisningen använda sig av till exempel Agenda, som är inspelat från TV, är därmed inte tillåtet. En sådan inspelning får endast användas för privat bruk, det som Ragnar beskrivit förefaller hamna utanför lagens ramar. Den enda information som erbjudits lärarna har varit kring själva kopieringen av litteratur vilket har skett i form av anslag vid kopieringsmaskinerna. Områden såsom filmverk, musikaliska verk och andra former av verk har inte behandlats. I regel är kunskapen om upphovsrättslagen låg hos lärarna. Detta kan förklara Ragnars inställning gentemot användandet av Agenda i undervisningen, men även resonemanget att han kan använda allt som fyller ett syfte i undervisningen.

Lärarnas granskning av elevarbeten förefaller endast ligga i att kontrollera så att inlämnad text inte är plagiat och att det finns korrekta hänvisningar till källor. Bildmaterial och eventuella tabeller, grafer etcetera, kontrolleras i regel aldrig.

När jag får arbeten med bilder så kontrollerar jag aldrig var de kommer ifrån, ibland ser man ju då att de tar med vem som gjort bilden eller foton och så vidare. Inget jag kollar upp kan jag inte säga att jag gör. Det är som jag sa att jag är noga med att de ska ange källor på textmaterialet, men det är klart man skulle vara lika noga med bilder.⁸⁷

Det är inte bara Ragnar som brister i en sådan kontroll utan de övriga lärarna förefaller hamna i samma situation och det talas ofta i allmänna termer. Alltså att det inte är någon sådan kontroll av någon lärare på skolan, dock är det inget vi kan svara på eftersom det är en tolkning som görs utifrån intervjuerna. Följande citat pekar på att just plagiat och källor ligger i fokus för kontroller:

⁸⁵ Ragnar, 59 år

⁸⁶ Levin 2006:113

⁸⁷ Ragnar, 59 år

Jag vet ju att många av mina kollegor gör det, när de misstänker plagiat genom att skriva in meningar helt enkelt och sökmotorerna för att se vad de får träffar på det hela. Självt har jag väl inte gjort det så jättemycket. Jag tycker att det har lite i hur man utformar uppgiften. [...] Min erfarenhet är den att elever som tenderar att plocka lite grann hej vilt, från olika ställen. Gör det oftast utav lathetskäl för att tiden inte räcker till. Därmed har de inte riktigt kunskap om vad det är de har klippt ihop, och då är det ganska enkelt och med några ganska snabba kontrollfrågor om personen överhuvudtaget vet vad det är för något som de säger att de gjort och att de kan. Och det brukar lysa igenom rätt så snabbt om de har täckning för det som de sagt eller påstått.⁸⁸

Utifrån ovanstående citat går det att ytterligare förstå att det är vanligt förekommande att eleverna får lära sig hantera källor på ett korrekt vis, där det ska citeras rätt och ge korrekta hänvisningar, vilket är i enlighet med den 22:a paragrafen i upphovsrättslagen, vilken behandlar citaträtten. Detta är en av de lättare delarna att kontrollera eftersom eleverna anger var de hämtat materialet. John har även ett kontrollsystem när han tror att eleven inte följer korrekt hänvisning. Samtidigt försöker han att utforma sina uppgifter så pass unikt att det blir svårt att plagiera från andra källor, vilket även Bengt-Olof ger uttryck för i intervjun.

Ingen av lärarna ger uttryck för att någon form av undervisning skulle ske kring upphovsrätten under deras lektioner, förutom just undervisning i att återge och hänvisa till andra källor korrekt, vilket återkommer vid flertalet tillfällen. Däremot nämns det att eleverna eventuellt kan få undervisning kring upphovsrätten under mediekunskapslektionerna. Men om så är fallet kan ingen lärare bekräfta.

6.4 Vilken attityd innehar lärarna till upphovsrätten?

Synen på själva upphovsrättslagen är hos lärarna differentierad, vilket påvisats tidigare. Ytterligare ett exempel på hur denna differentiering ser ut, är hur lärarna ser på lärarrollen och om de anser sig begränsas av upphovsrättslagen. Nedan belyses denna differentiering i två citat, som belyser två skilda synsätt hur relationen mellan skolan och upphovsrättslagen.

Nej, men de som har jobbat mycket med ett material och gett ut, måste ju för fan få tjäna pengar på det. Jag tycker det är självklart att man inte jobbar gratis. En del har ju jobbat häcken av sig för att kanske producera allt och man blir man ju förbannad om folk kopierar hur som helst. Jag tycker inte att vi ska ha någon speciell rättsstyrning. Då är det bättre i så fall att skolan ska ha bättre ekonomiska förutsättningar så man kan köpa in mer litteratur. Då behöver man ju inte tjuvkopiera.⁸⁹

⁸⁸ John, 37 år

⁸⁹ Ragnar, 59 år

Jag skulle haft lite bättre samvete om den inte hade funnits. Samtidigt så inser jag ju också att så kan det ju inte fungera. [...] Läraren inom mig, som bara vill förmedla kunskap utan vinstsyfte, med enda syftet att vidareförmedla kunskap, där ser jag vissa begränsningar. Vilket jag tycker är synd. [...] Det handlar inte om forskarnivå, det handlar inte om högskolenivå, så man hade kunnat tänka sig någon form av undantag på något sätt, luddigt sett som hade kunnat friskriva så att man kunde en lite friare hållning i undervisningen.⁹⁰

Ragnar upplever inte att lärarrollen begränsas av upphovsrätten utan upplever sig vara fri att bedriva undervisningen efter eget tycke. Ragnar anser att en upphovsrättsinnehavare har rätt och bör få betalt för det arbete denne har lagt ned på materialet. Samtidigt kan man sätta detta citat i relation till det yttrande som Ragnar tidigare gjort gällande film, där han visar okunskap kring existerande regelverk kring framförande av film. Generellt sett kan man säga att hans medvetenhet primärt är tilldelat det skrivna ordet, eftersom han inte kopplar framförande av filmade verk till upphovsrättsintrång.

John ger i citatet ovan uttryck för dels sin kunskap inom området och dels för sin syn på upphovsrättslagen och lärarrollens profession. John framhåller att den undervisning han bedriver inte sker på högskolebasis och skulle därför vilja se att upphovsrättslagen hade en del undantag, som till exempel ger gymnasieskolan friare hållning när det gäller undervisningen. Johns påpekande om samvete tyder på att han är införstådd med lagstiftningen och att han är medveten om att han ibland överträtt lagen.

Istället för att ge skolan friare ramar vill Ragnar att skolans ekonomiska förutsättningar förbättras så att resurser finns för inköp av material, denna inställning delas av Bertil. Alla ser inte detta utan Bengt-Olof trodde inte att någon förändring i lagstiftningen behövdes, samtidigt som han var öppen för en sådan om det gick att påvisa att lagstiftningen begränsade kunskapsspridningen.

När det kommer till förändringar i upphovsrättslagen i allmänhet gav respondenterna uttryck för förändringar som på ett eller annat sätt rörde skolan. John anser att material som tillverkas och publiceras av elever ska få lov att innehålla bilder utan upphovsrättsinnehavarens godkännande. Samtidigt skulle John vilja att en förändring görs på upphovsrätten så att skolan inte behöver införskaffa visningsrättigheter för att använda sig av film i undervisningen.

Jag skulle vilja ändra det så att material som publiceras utav elever, till exempel av gymnasieelever för något internt bruk, klassens bruk. Eller liknande då som troligen inte kommer att lämna klassrummet, kanske i så hög grad. Kanske man borde kunna ha överseende med om man snor lite bilder från olika ställen. Likadant borde man kunna ha överseende med både film och från böcker att vad gäller visningsrättighet och den typ utav saker, som man skulle kunna använda sig utav i ett klassrum.⁹¹

⁹⁰ John, 37 år

⁹¹ John, 37 år

John är dock ganska ensam med sina åsikter. De övriga lärarna som deltagit i denna studie är mer restriktiva till sådana förändringar. De ser hellre att skolans huvudman ska ta hänsyn till att skolan har en för tajt ekonomi och skjuta till de resurser som krävs.

Det skulle få oerhört stora förändringar på andra områden. Jag tror inte jag skulle vilja förändra lagstiftningen. Min reaktionära medelålderskris värld tror jag ändå att den är ganska bra som den är. Det jag skulle vilja ändra däremot på är att vår huvudman, om vår arbetsgivare tog hänsyn till att vi har ganska tajta ramar att det kostar pengar och ger oss de resurser vi behöver.⁹²

Ragnar belyser återigen att upphovsrättsinnehavaren ska få rätt till ersättning, och lyfter fram tuffare regler. Samtidigt inser han att en sådan förändring skulle kunna leda till en del organisatoriska problem.

Den har aldrig stört mig. Jag tycker att man måste kunna skydda det man gjort men jag tror att man skulle kunna ha tuffa regler. Men man måste ha någon som kontrollerar det hela tiden, som kontrollsamhälle. En på varje skola som skulle vara någon sorts upphovsrättsordningsman. Nä, en sådan lösning tror jag inte på.⁹³

I ett större perspektiv handlar det inte endast om skolvärlden och undervisningen, utan fältet kan även anses vara av en mer ideologisk och filosofisk karaktär. I teorikapitlet redogjordes för de olika dikotomierna gällande kunskapens frihet eller slaveri. Bengt-Olof ser en del bekymmer med en kultur och kunskap som begränsas, vilket följande citat belyser:

Vi har i Sverige hävdad detta, om vi nu tar och tittar på kunskapen om forskningen, att den ska vara mer fri. Forskaren ska vara fri och kunna utreda vad den vill. Och det skrivs väldigt mycket att denna frihet har minskat och att det är ett hot mot kunskapsutvecklingen i Sverige. Och det måste ju vara samma sak på kulturfronten. Det finns ju en risk att vi hamnar i något förenklat, om man uttrycker det i att det finns några som bestämmer, vad vår kultur är. Alltså så kallat finkulturspåret. Och det är väl risken med om man då styr upp det, och talar om vad kultur ska vara och inte vara. Eller vad det är och inte är. Det har väl med frihet att göra också, att friheten är, verkar vara en nödvändighet för att vi ska få en bra kunskapsutveckling och kulturell utveckling också.⁹⁴

Bengt-Olof anser att en god kunskapsutveckling är direkt beroende av den tidigare kunskapen, eftersom forskningen är kumulativ. Resonemanget är intressant eftersom han även inkluderar kulturen. Samtidigt beskriver Bengt-Olof internet som någon form av frihet i sig, där användaren vant sig vid att informationen tillhandahålls kostnadsfritt. Internet öppnar på så vis upp möjligheten för enskilda medborgare att tillfoga sig information och kultur utan att den ska begränsas av bristande ekonomi. Internet skulle därmed kunna bygga broar mellan rika och fattiga. Ragnar däremot ansåg att information och kunskapen snarare var att betrakta som en mänsklig rättighet, han såg därför positivt på förekomsten av bibliotek som fungerar som en källa till kunskap, utan beroende på besökaren ekonomiska förutsättningar.

⁹² Bertil, 41 år

⁹³ Ragnar, 59 år

⁹⁴ Bengt-Olof, 55 år

John är öppen för tankegångarna som behandlar en fri kultur samtidigt som han menar att han i viss mån är kluven. I fokus står kunskapen och undervisningen, där han tycker det är okej att klippa och klistra i olika former av litterära verk men när det kommer till filmatiserade och musikaliska verk är han mer kluven.

Jag tycker det är jätteintressanta aspekter och tankar, som jag till viss del stödjer. Så länge jag själv kan använda dem till mina egna själviska syften, det vill säga i undervisningen. Samtidigt så är jag ju lite moraltant ändå. Jag är kluven i frågan, jag hade gärna velat kopiera fritt i en bok till exempel 50 sidor och göra ett litet häfte till mina elever och dela ut till dem. Men sen när man till exempel kopierar film eller i viss mån även för musik är jag nog mer kluven.⁹⁵

Bertil menar att det i grunden handlar om en klassfråga. En datorvan människa kan utan större bekymmer tillförskaffa sig både film och musik, utan att det kostar något.

Det är en klassfråga idag, är du en datorvan människa påverkas du inte alls. Däremot är du äldre påverkas du ju, eftersom det är ganska dyrt att köpa film till exempel. Menar, är du en datorvan person som har någorlunda rimligt samvete eller annan ideologisk inställning är det inte speciellt svårt få de senaste filmerna helt gratis medan en person som inte är det får betala 200 kronor per film. Så det är självklart att det påverkar.⁹⁶

Bengt-Olof menar att överträdelserna görs för att det saknas kunskap kring upphovsrättsslagstiftningen. Ju mer kunskap om lagstiftningen desto svårare blir det att sprida information och kultur.

Ja, det kan jag väl tänka mig att det skulle kunna vara. Undervisningsmässigt tror jag att det inte finns tillräckligt hos varje individ kring upphovsrätten. Om det är hindrande vet jag inte. Det är väl möjligtvis så att man kanske kommer åt informationen och använder informationen på ett felaktigt sätt, genom att man inte känner till vad man får och inte får, i det här fallet kanske det är, på kort sikt i varje fall, leder till att man kan komma åt mer information än vad man skulle kunna göra annars. [...] Egentligen tror jag att om de visste mer om upphovsrätten blir det betydligt svårare med någon form av kultur spridning och alltihop där. Och då tänker jag kanske mer på internet och fildelning, privatkopiering och allting som det kan vara.⁹⁷

I regel har lärarna en mycket låg kunskapsnivå om fildelning som fenomen. Den kunskap som lärarna ändå besitter har de tillförskaffat sig genom den debatt som har varit och är i massmedierna.

Jag vet inte mer än det jag har hört i debatten. När debatten gick som hetast om de här som åkte fast och som de jagade så jag vet inget mer än det. Jag är alldeles för dålig eller ointresserad av datateknik.⁹⁸

⁹⁵ John, 37 år

⁹⁶ Bertil, 41 år

⁹⁷ Bengt-Olof, 55 år

⁹⁸ Ragnar, 59 år

Det jag vet egentligen, är väl den mediedebatt och artiklar som ständigt kommer i tidningarna och som finns i olika reportage som finns i TV, utan att lusläst lagstiftningen då så i det avseendet kan jag väl inte säga att jag är påläst på vilka lagar som egentligen gäller eller inte gäller.⁹⁹

Trots den låga kunskapsnivån gällande fildelning, har respondenterna skapat sig en ganska negativ bild om fildelning som fenomen. Synen på fildelning var dock i viss mån differentierad. En form av konsensus fanns dock i att fildelningen medförde en del uppenbara problem, såsom att artister och upphovsmän i allmänhet inte får betalt för sitt verk.

Bengt-Olof redogjorde inte främst för sin åsikt men gav sin syn på diskrepansen mellan det liberalistiska och det mer kommersiella synsättet. Samtidigt menar han att upphovsrätten bör skyddas, vilket han stryker under med att säga: ”är det här något viktigt väsentligt att vi skyddar, så ska vi göra det, vilket jag tror att man borde komma fram till”¹⁰⁰. Bertil hade ett annat synsätt där han snarare i grunden ifrågasatte ägandesystemet, eller varför det inte skulle falla inom samma rätt när vi ändå har äganderätt.

Det är en grundläggande fråga, att någon bestämt att det finns något som heter äganderätt. Och eftersom vi har det systemet förstår jag inte varför det inte skulle gälla för att det maskinär vara. Jag menar liksom att om jag om jag har rätt att äga ett hus så har jag väl också rätten att äga det jag skapat i ett annat fall. I grunden tycker jag att man inte kan göra det men eftersom vi har ett system som bygger på marknadsekonomin och äganderätt så tycker jag absolut att samma lagar ska gälla där.¹⁰¹

Överlag är respondenternas rättsuppfattning gällande upphovsrättslagen att den skall följas. John arbetar på estetprogrammet och problematiserar fildelningen utifrån musikernas perspektiv samtidigt som han ger sin syn på den fildelning som han misstänker att en del av hans elever genomför.

Jag tycker ju att det är delvis förkastligt. Det finns säkert de som är musiker som tycker att det är jättebra att folk lyssnar på deras musik och att de når ut. Men sen finns det ganska många andra musiker, och många utav mina elever är ju musiker och inte minst bland dem finns det en hel del som säger det att, ja men om allting ska fildelas och vår musik som vi gör kan laddas ned behöver man inte köpa den. Hur ska man kunna överleva som musiker? Ska man sälja små nallebjörnar och grejer, är det, det som en seriös musiker ska hålla på med för att man inte kan tjäna pengar på den musik man gjort? Det är lite synd om det blir den utvecklingen. För det kanske inte var meningen.¹⁰²

John var inte ensam om att ha tankar kring elevernas förhållande till fildelning. Två till lärare gav sin syn kring fildelning medan Ragnar ansåg sig inte veta något, just med tanke på att fildelning aldrig kommit upp till diskussion i klassrummet. Detta är mycket intressant med tanke på att Ragnar påpekar att använder sig av mycket artiklar i sin undervisning, från

⁹⁹ Bengt-Olof, 55 år

¹⁰⁰ Bengt-Olof, 55 år

¹⁰¹ Bertil, 41 år

¹⁰² John, 37 år

nyhetssidor. Debatten om fildelningen var högaktuell 2006 med razzian mot The Pirate Bay och Piratpartiets plötsliga tillkomst. Bertil beskriver de åsikter som hans elever har gällande fildelning på följande sätt:

Det finns en generell uppfattning tror jag och den generella uppfattningen delas av pojkar, vad flickor tycker vet jag inte brukar inte gå in i diskussioner med dem. Men när det gäller pojkar utan undantag är det att de inte kan se att man kan äga en fil.¹⁰³

Det är inte bara Bertil som är av åsikten att hans elever har ett mer liberalt förhållningssätt till fildelning som fenomen. Bengt-Olof tror att hans elever ser fildelning som något som inte är och inte bör vara olagligt. Samtidigt beskriver Bengt-Olof att det finns en minoritet som ändå menar på att upphovsrättslagen är berättigad. Citatet nedan belyser detta.

Och deras inställning tror jag att den är, att det här är inget olagligt. Och det bör inte vara olagligt. Även om det finns, naturligtvis, jag tror att det finns en majoritet för det. Sen en minoritet som säger att det är klart att vi måste skydda upphovsmannarätten.¹⁰⁴

Samtidigt som lärarna har dessa bestämda åsikter om eleverna är det tydligt att lärarna långt ifrån alltid håller sig innanför lagens gränser. Den splittring som existerar i lärarkollegiet, kring informationens frihet, tyder på att fildelningens vara eller icke vara inte är så enkel. I grunden handlar fildelningen om kultur och kunskapspridande, där det första kan antas vara av primär karaktär. Eleverna har vuxit upp med den digitala tekniken och åsikterna bland många av ungdomarna är enligt Bertil, men även styrkt i tidigare forskning (se rubrik 3.1), att en fil inte kan ägas. Fildelningsdebatten tenderar också att påverka lärarna, inte bara på det vis att debatten tillför kunskap till lärarna, utan även att debatten om fildelning väcker diskussion hos lärarkollegiet. Frågor såsom, är vi verkligen lagliga när vi gör så här?

Nä, den kommer med jämna mellanrum och jag tycker det verkar vara lite kopplat till det här med fildelning. Är vi lagliga eller är vi olagliga? Eller ligger vi i någon gråzon här, och det gör vi väl förmodligen. För det har vi väl alltid gjort, är min uppfattning. Man försöker se var gränsen går och ibland försöker man väl gå lite mer till höger än vad jag sitter just nu. En ständigt pågående process kan man väl påstå.¹⁰⁵

Samtidigt är denna diskussion inget som prioriteras utan sker sporadiskt. Bertil som arbetar på en skola med 6-9 klasser menar att en sådan diskussion har en väldigt låg prioritet, det finns frågor som är av mycket större vikt för verksamheten än huruvida de som lärare efterlever upphovsrättslagstiftningen.

Ska jag vara ärlig är det prioritet 75 någonstans, däremot kan det vara så att man diskuterar hur många sidor kan man ta i en bok. Men det är ju inte det att vi har några medvetna diskussioner lägger några studiedagar på att diskutera det.¹⁰⁶

¹⁰³ Bertil, 41 år

¹⁰⁴ Bengt-Olof, 55 år

¹⁰⁵ Bengt-Olof, 55 år

¹⁰⁶ Bertil, 41 år

Upphovsrätten som lag är utifrån ett lärarperspektiv intressant. Lärarnas attityd till upphovsrätten som lag är positiv och den allmänna uppfattningen är att lagen finns för att den ska följas. Samtidigt är det tydligt att så inte alltid är fallet.

6.5 Helhetsanalys

Rubrik 6.2 belyser de olika verk som lärarna använder i sin undervisning. Ensamt är denna frågeställning inte direkt relevant för analys men får sitt existensberättigande genom att den blir viktig med hjälp av frågeställningen som behandlar lärarnas förhållningssätt, där bland annat följdfrågor kan byggas på det som sagts kring de olika former av verk som lärarna använder i sin undervisning.

Den 3:e paragrafen i upphovsrätten reglerar rättigheterna kring hur ett verk får hanteras. En jämförelse mellan denna och de lärare som intervjuats, är det tydligt att flertalet upphovsrättsinnehavare inte har fått sin rätt tillgodosedd, nämligen att rätten nämns i samband med tillgängliggörandet av verk. Även om elevernas arbeten kontrolleras utifrån huruvida de har korrekta källhänvisningar och att det som är skrivet faktiskt är producerat av dem själv, är frågan hur långt lärarna går.

Av vad som går att utläsa är det tydligt att bilder och fotografier används, men att detta sker utan tillstånd från upphovsrättsinnehavaren men också att upphovsmannen inte nämns vid tillgängliggörandet. Avtalet med Bonus Presskopia ger dock undantag från lagstiftningen och tillåter i viss mån att läraren använder sig av bilder på ett vis som annars inte skulle vara möjligt. Men som vi nämnt tidigare medför inte detta avtal att en bild går att använda på vilket vis som helst. En bild får inte modifieras eller förvanskas inte heller brukas på sådant vis att upphovsrättsmannen kan anse sig kränkt som person eller att hans/hennes originalitet och särprägel kränks. Avtalet avtar inte heller läraren från att tydligt redovisa vem som är upphovsman till verket.

Bertil talade om att man inte får använda bilder som inte är uppenbart fria, men som sagt tidigare är frågan vad exakt det innebär. På de overheadblad han utformat gick det inte att urskilja vilken källa som bilderna kommit ifrån, inte heller vem som står bakom bilden. Detta är ett uppenbart tecken på att kunskapen gällande såväl avtalet och lagstiftningen är bristfällig. Att overheaden inte tar hänsyn till upphovsrättslagens ideella rätt är ett klart brott mot lagstiftningen. Såväl upphovsrättslagen som avtalet med Bonus Presskopia belyser att upphovsmannen i direkt anslutning till sitt verk har rätten att nämnas. Detta medför att även om Bertil på sin lektion berättar vem som producerat ett visst verk, borde han göra intrång i upphovsrätten.

Det vi kunnat utläsa ur intervjuerna så verkar det högst troligt att bruket av bilder och annat material, sker utan förbehåll. Bilderna sätts i de sammanhang som läraren finner lämpligt för sitt upplägg, vilket kan innebära att lärarna går emot lagstiftningen där upphovsmannens tanke med sin bild eller sitt fotografi förändras. Upphovsrätten skyddar verken från att användas i sådana sammanhang där upphovsmannen kan känna att hans/hennes "litterära eller

konstnärliga anseende eller egenart kränkes.”¹⁰⁷ Verket får inte heller göras tillgängligt för allmänheten på ett sådant vis eller i ett sådant sammanhang som direkt är kränkande för upphovsmannen, enligt den 3:e paragrafen, andra stycket.

John menar att han skulle vilja att lagen gav utrymme för att kopiera 50 sidor ur en bok och sen tillverka ett kompendium att distribuera till sina elever. Till viss del har John enligt lagstiftningen rätt, bortsett från hans önskemål om antalet sidor. Lagstiftningen ger rätt till att kopiera och framställa samlingsverk för att använda i undervisningen. Ingen av texterna i samlingsverket får överskrida regeln på 15 % eller max 15 sidor, allt enligt de avtal som finns mellan skolorna och upphovsrättsorganisationerna. Lagtexten ger rätt till att återge mindre delar av verk och är inte i lagtexten specificerade hur många sidor eller procent dessa mindre delar är.

Alla lärarna var i stort sett bekanta med att det fanns en regel på hur mycket man får ta och kopiera ur ett upphovsskyddat verk. Vad lärarna däremot var osäkra kring var i vilken omfattning en sådan kopiering var tillåten. Ingen av respondenterna påpekade att de hade rätt till att framställa kompendium, vilket är ett sätt man som lärare kan nyttja för att komma runt problematiken med maxgränsen på 15 sidor, just med tanke på att man genom den lagstiftningen kan smälta samman två texter som i sin helhet kan innefatta första textens helhet.

Massmedier finns överallt och eleverna måste lära sig att handskas med informationsflödet. Genom den 25:e paragrafen erbjuds skolan att faktiskt undervisa om dagsaktuella händelser. Till exempel kan man fritt visa nyhetsprogram från TV. Dock måste verken återges i den omfattning som går att motivera med informationssyftet. Att se TV-sändningar under pågående sändning är inget problem, men om du som lärare istället har spelat in, får det ses i den mån det går att motivera informationssyftet i materialet. Ragnar uppgav att han ibland använde sig av inspelade TV-program såsom Agenda. Ett sådant bruk är inte förenligt med 25:e paragrafen då den tydligt påpekar att det måste handla om dagsaktuella händelser. Dessutom får materialet endast återges i den omfattning som omfattas av informationssyftet. Agendas program är oftast inte av sådan karaktär att de faller inom denna paragraf. Dessutom beskriver Ragnar det hela som att det handlar om ett återkommande specifikt inslag i hans undervisning.

Han talar om det SVT sända programmet Agenda och att de har producerat och sänt en temaserie om EU och nya länder inom EU. Agendas program hade dessutom spelats in som en privat bildupptagning och får därmed inte enligt lagstiftningen visas i ett klassrum. Detta görs ännu tydligare i den 48:e paragrafen, vilken reglerar radio- och televisionsföretagens rätt att förfoga över sina sändningar. Upphovsrättslagen ger privatpersoner rätt att spela in material från TV men ett sådant material får inte medhavas till skolan för att där framföras. En sådan handling innebär att verket offentliggörs och bryter därmed mot lagstiftningen.

¹⁰⁷ Lag (1960:729) 3 §

Lärarnas inställning till lagbrott i form av fildelning av upphovsrättsskyddat material är till större delen negativ. Ragnar ansåg till exempel att den som producerar något ska ha betalt för det. John tyckte det var förkastligt och pekade på musikelevernas syn på hur de skulle kunna försörja sig på musiken, när deras musik finns tillhandahållen genom olaglig nedladdning och dessutom utan kostnad. Lärarnas attityd till lagstiftningen är att upphovsrättslagen är demokratiskt förankrad och ska därmed efterlevas. Det som tydligt kom fram i intervjuerna är att kunskapen hos lärarna kring upphovsrätten är dålig, men att den kunskapen är differentierad, där de har bättre kunskap kring vissa delar av lagens innebörd, än av andra. Tidigare har lyfts fram att kunskapen gällande texthanteringen är god och det är det området som lärarna har bäst koll på, medan kunskapen brister i upphovsrättslagen begränsar användandet av filmverk, bildverk och fotografier.

Även om uppfattningen hos lärarna är att man ska följa lagstiftningen så ser vi flera exempel på tillfällen när det bryts mot upphovsrättslagen. Ragnar visar det tydligt med att ställa frågan om det finns regler kring visning av film, lite förvånad, och förklarar sedan att han visar de filmer som han önskar bara han kan motivera det med ett undervisningssyfte. I Ragnars fall handlar det om filmer som är fakta relaterade och informationsberikade.

Det vi kan urskilja utifrån våra intervjuer är att det många gånger handlar om okunskap hos lärarna när lagöverträdelser begås. Många gånger är lärarna inte medvetna om att de faktiskt har gjort upphovsrättsintrång. Den enda som sticker ut från mängden är John som i det här fallet har rätt god koll på lagstiftningen, men väljer ibland att se mellan fingrarna och bryta mot denna. I dessa fall brukar dessa överträdelser ske för att han vill kunna erbjuda sina elever en god förutsättning till lärande. Det intressanta i detta, är varför de inte har kunskap om lagstiftningen, när den ändå är så pass relevant för deras yrkesutövning. Samtliga lärare uppger att de inte fått någon utbildning eller information från skolledningen.

Bengt-Olof påpekar att de på skolan har satt upp lappar som informerar om vilka regler som gäller för kopiering och dessa sitter i direkt anslutning till kopieringsmaskinerna. Denna form av informationsspridning är givetvis praktisk, eftersom den finns i kopieringsmaskinens närhet samtidigt kan man fundera kring om läraren just vid den stunden faktiskt har tid att ta till sig den informationen. En del skolor har få kopieringsmaskiner medan användandet av dem är större. Att då stå och läsa texten innan man faktiskt kopierar, är utifrån vår synpunkt långsökt. Även om en sådan information läses är den ytlig i sin information och man går därmed miste om att informera om alla andra relevanta delar i upphovsrättslagen.

Som ursäkt till att respondenterna bryter mot lagstiftningen uppger de att det i mångt och mycket handlar om en ekonomisk faktor. Bristen på resurser påverkar drastiskt möjligheten till införskaffandet av nytt undervisningsmaterial var på lärarna själva nästintill tvingas att ta saken i egna händer och att lagstiftningen därmed inte följs fullt ut. Det finns ett genuint intresse att följa lagstiftningen, men om man skulle efterleva lagstiftningen fullständigt skulle det medföra att undervisningen skulle påverkas. Delar av undervisningen i skolan skulle drastiskt försvåras eller rent utav omöjliggöras.

Utifrån de båda läroplanerna, LPF94 och LPO94, ska läraren ”aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk vardaglig handling”¹⁰⁸. Utifrån ovanstående diskussion ser man en tydlig avvikelse från läroplanerna. Denna bristfälliga kunskap, som respondenterna uppvisar, om upphovsrättslagstiftningen gör att lagbrott blir svåra att undvika. Den medvetenhet som ändå finns hos en del lärare påverkar dock inte det faktum att de ibland utmanar lagstiftningen då det inte finns tillräckliga resurser.

Läraren ska överföra samhällets värderingar eller värden och med dem bör man kunna räkna den aktuella lagstiftningen. Lagstiftningen är demokratiskt förankrad, åtminstone i form av representativ demokrati, och bör därmed vara en av de värderingar som ska överföras till eleverna. Samtidigt som dessa värderingar ska överföras till en stor skara elever, som man kan anta sysslar med fildelning av upphovsskyddat material på sin fritid, så händer det att läraren i sin profession framför ögonen på eleverna bryter mot samma lagstiftning. Läroplanerna tillsammans med den begränsade ekonomin sätter därför lärarna i en obehaglig sits där de å ena sidan ska agera professionell lärare medan de å andra sidan i viss mån själva bryter mot lagen.

Lärarnas kunskaper kring upphovsrättslagen, eller snarare deras bristande kunskap, påverkar möjligheten till att hålla sig inom lagens ramar. Det som tydligt kunnat påvisas är att lärarna arbetar med källor och text, vilket är ett område som täcks in bra. Lärarna uppfyller lagen i större delen när det gäller de litterära verken, detta främst ur den ideella rätten. Det är inte alltid som att den ekonomiska rätten efterlevs, inte heller det avtal som finns upprättat mellan kommun/landsting och Bonus Presskopia.

John har misstankar om att detta inte alltid efterlevs utan att kopieringen ibland sker lite här och var. Detta illustreras av citatet nedan, som får avsluta denna del.

För jag misstänker att det har nog kopierats lite grann här och var. Men som sagt, i den mån man kan friskriva skolledningen så tror jag att de flesta är medvetna om vad som gäller. Att man tar en liten kalkylerad risk eftersom man vet att hittills har det varit oerhört obefintligt med någon form av kontroller eller liknande.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Läroplanen (LPF94), <http://www.skolverket.se/skolfs?id=259>, 2007-04-19

Läroplanen (LPO94), <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069>, 2007-04-19

¹⁰⁹ John, 37 år

6.5.1 Idealtypsanalys

Vi har utifrån våra respondentintervjuer skapat tre olika idealtyper utifrån respondenternas olika förhållningssätt och attityder till upphovsrättslagstiftningen. Utifrån dessa tre uppsatta idealtyper kommer vi sedan att placera in de fyra respondenterna i respektive passande idealtyp och motivera denna placering. Idealtyperna är som följer:

- Homer (Den okunnige läraren)
- Phoebe (Den godtrogne läraren)
- Robin Hood (Den kunniga och utmanande läraren)

I sin ensamhet kanske dessa idealtyper inte är fullt så beskrivande varpå vi nu kommer att beskriva hur dessa idealtyper är konstruerade. Karaktärerna går i mångt och mycket applicera på de respondenter som deltagit i denna studie. Samtidigt varierar det lite i vilken kategori som läraren hamnar, beroende på vilket område ur upphovsrättslagen som man väljer att fokusera på. Den placering vi slutligen väljer på de olika respondenterna är en helhetsbild över respondenterna.

Första idealtypen är Homer, baserad på karaktären Homer Simpson i den populära serien the Simpsons. I likhet med karaktären Homer har läraren mycket dåliga kunskaper om såväl lagstiftningen som på det avtal som finns upprättat med upphovsrättsorganisationer, såsom Bonus Presskopier. Detta innebär att det ofta sker upphovsrättsintrång i och med den okunskap Homer innehar. Den okunnighet som Homer utstrålar innebär inte att han inte besitter kunskaper inom vissa enskilda områden, exempel på detta är citaträtt och litterära verk.

Den andra idealtypen är Phoebe, som är baserad på karaktären Phoebe Buffay från komediserien Friends. Phoebe besitter större kunskaper än Homer och anser sig även ha relativt goda kunskaper. Ofta stämmer detta överens med verkligheten, men överskattar sina kunskaper och kan i vissa delar vara fullt laglydig, men helt ovetandes bryta mot vissa andra delar. Skillnaden mellan Homer och Phoebe är att Homer verkar agera på instinkt medan Phoebe verkligen har koll på lagen och avtal. Dock innefattar det inte hela området och vissa delar missas, vilket bidrar till att denne gör upphovsrättsintrång. Men inte i samma utsträckning som Homer. I likhet med karaktären Phoebe som har kunskaper om socialt konstruerade regler, men lyckas omedvetet gå emot delar av dem. Dock är lagstiftningen i detta fall inte någon socialt konstruerad regel och följer av att bryta den större. Men det illustrerar just kopplingen mellan karaktären och idealtypen. Läraren känner till lagstiftningen, men tydliga brister finns fortfarande.

Den tredje och sista idealtypen i vår är Robin Hood, vilken är baserad på karaktären med samma namn. Lärare som hamnar här har mer eller mindre koll på lagstiftningen. Kunskapen kring den är så pass god att denne är medveten om när denne bryter mot lagstiftningen. Han ser problem med lagstiftningen och väljer att aktivt utmana den. Det handlar om situationer där ändamålet helgar medlen. Lite likt Robin Hood, som tar från de rika och ger till de fattiga, kan man likställa denna genom att eleverna illustreras som de fattiga, medan de rika illustreras av stora bolag som pumpar ut massproducerade verk. Detta är hårt draget, men

sedan är det också en idealtyp. Läraren önskar kunna ge eleverna en god utbildning trots de förutsättningar som finns på grund av lagstiftningen. Homer och Phoebe har båda bristande kunskap och är inte helt medvetna om lagöverträdelse, vilket är den stora skillnaden mellan de två och Robin Hood, som vet att han begår lagbrott.

Respondenterna för denna studie har alla en fot i dessa tre idealtyper beroende på vilket område det berör. Men en sammanfattande bild av dem ska vi nu presentera där de har fått en placering inom en av de tre idealtyperna. Denna indelning är inte självklar och att en lärare blivit placerad i en av dem innebär inte att den tydligt ligger där. Bara att det lutar åt det hållet. Det kan vara så att om små detaljer förändras kan placeringen förändras. Men placeringen har utgått från intervjuerna och inget annat.

Ragnar har i detta fall blivit placerad i idealtypen Homer. Detta eftersom hans kunskaper kring lagstiftningen är begränsade. Samtidigt som han yrkar på att upphovsrätten är viktig och att de som producerat ett verk ska få något för det, är han senare helt okej med att använda sig av filmverk utan en tanke på att hans sätt att använda dem på innebär att han begår upphovsrättsintrång. Det område Ragnar hanterar bra är litterära verk och även att källhänvisningar är korrekta, vilket han tar på allvar när det kommer till elevernas arbeten. Film, fotografier och bilder med mera är inget han lägger någon större vikt vid. Det tydligaste exemplet är det faktum att han ställer frågan om det finns regler kring att framföra film. Avtalet med Bonus Presskopia känner han till i den meningen att han vet om att det finns ett avtal. Exakta innebörden vet han inte, utan har liten hum om hur mycket som får kopieras.

Bertil och Bengt-Olof har båda blivit placerade i idealtypen Phoebe. De har båda relativt god koll på lagstiftningen och vet mer än Ragnar. Trots att de har bättre kunskaper räcker det inte hela vägen och intrång på upphovsrätten sker emellanåt. De upplevs båda ha god koll på litterära området samt att de har begränsade kunskaper om bild och film. Deras medvetenhet om avtalet med Bonus Presskopia existerar men samtidigt är inte kunskapen djupgående. Dock har de större kunskap om detta avtal än Ragnar. Att placera dem i ena eller andra idealtypen är inte lätt, båda har goda kunskaper men visar samtidigt på brister. Detta gör att de trots allt hamnar i idealtypen Phoebe, deras kunskaper är inte dåliga utan de är måttliga.

John är den som tydligast hamnar i idealtypen Robin Hood. Han visar på relativt stor kunskap inom upphovsrättsområdet genom att bland annat problematisera sina egna handlingar. Han har den bredaste kunskapen av respondenterna. Det händer att han begår upphovsrättsintrång och är i vissa fall medveten om dessa innan de begås. Men han siktar inte in sig på att begå brott utan gör detta när andra alternativ är uteslutna. Såsom att kontrollera om biblioteket har filmer som passar undervisningen med med visningsrätt.

Utöver dessa idealtyper, men som samtidigt är intressant i anslutning till följande diskussion, är att ålder har en märkbar påverkan i placeringen inom idealtyperna. Dock är fyra intervjuer för lite för att med stor säkerhet kunna säga något, men samtidigt går det att urskilja en svag tendens. Ju yngre lärare desto större kunskap har de om upphovsrättslagstiftningen. Variationer kan förekomma och med tanke på den begränsade antal respondenter som denna undersökning har, är det svårt att säga något konkret.

7. Slutdiskussion

I inledningsvis i teorikapitlet redogjorde vi för vår syn gällande epistemologi, där vi iklätt oss ett nominalistiskt synsätt. Lagar är konstruerade av människan och kan om det finns en majoritet i frågan, förändras. Hela diskussionen gällande upphovsrättslagen som lag, beror på vilken ideologi man identifierar sig med. Respondenterna i denna studie visar på två olika synsätt gällande lagstiftningen. Majoriteten menar dock att problemet med upphovsrättslagen och skolan inte främst beror på lagstiftningen, utan att det snarare handlar om avsaknande av tillräckliga resurser. Samtidigt var en av lärarna öppen för att det kan vara aktuellt att förändra lagstiftningen för att på så vis trygga möjligheten att undervisa sina elever trots att resurser saknas.

Av detta är det tydligt att skolan behöver mer resurser för att lärarna ska kunna erbjuda eleverna en god undervisning samtidigt som att lärarna och skolan håller sig på rätt sida av lagen. Man skulle även kunna tänka sig en omskrivning eller ett tillägg i lagstiftningen som underlättar användandet av upphovsrättskyddade verk. Dessa lösningar utgår från läraren och dess behov för sin undervisning. Ska man utgå från lagstiftningen är lösningen att undervisa lärarna i upphovsrättslagstiftningen, eftersom en lag är tänkt att följas och inte göras om efter var och ens tycke. Vår uppfattning är att båda delarna är relevanta, alltså ökade resurser men även utbildning om lagstiftningen.

Uppsatsens avstamp togs i den problematisering som finns där lärarna hamnar i skottlinjen. Såväl LPF94 som LPO94 belyser att en lärare skall "aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk vardaglig handling"¹¹⁰. Detta skulle innebära att lärarna borde undervisa eleverna till att assimileras i samhället så att de följer lagstiftningen, i detta fall upphovsrätten. Samtidigt som läraren ska förmedla dessa värden blir de intressanta att studera huruvida de själva följer dessa. Bertil redogjorde för att det alltid är den längst ned i näringskedjan som blir lidande och om resurserna inte finns för att införskaffa det material som man är beroende av, tvingas man utmana lagstiftningen och se om gräset är grönare på andra sidan.

När det gäller synen på kunskapens frihet eller om en part ska kunna inneha ensamrätt på kunskap eller kultur så går detta att knytas till de ideologiska teoribildningar som Karl Marx står bakom. Marx teoribildning utmanar det framskridande industrisamhället där äganderätten var primär. Ägandeskap på såväl varor och kunskap hindrar andra från att tillgodogöra sig dem. Man skulle med andra ord kunna säga att människor med låg inkomst skulle kunna leda till att människor stängs ute från det övriga samhället, genom att de hindras från att ta del av kultur och kunskap. Ragnars huvudsakliga respons på denna diskussion var att kultur och kunskap nästintill skulle kunna räknas som en mänsklig rättighet.

För framtida forskning skulle det vara intressant att göra en större undersökning som utgår från mer eller mindre samma premisser. Det som skulle behöva utvecklas vidare är

¹¹⁰ Läroplanen (LPF94), <http://www.skolverket.se/skolfs?id=259>, 2007-04-19 & Läroplanen (LPO94), <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069>, 2007-04-19

intervjumallen där några fler frågor skulle kunna läggas till. En större studie är även intressant för att se om tendenserna förändras, vilka vi sett i vårt material. Även att idealtyperna används i den. Utöver detta hade intervjuer med rektorer varit intressant för att se hur de upplever att upphovsrättslagen efterlevs och om de aktivt arbetar med detta. En helt annan undersökning hade varit att se elevernas kunskaper kring upphovsrättslagen och deras attityd kring denna. I grunden är det en liknande undersökning fast med annan målgrupp.

Titeln på denna uppsats består av en provokativ fråga. Utifrån studiens empiri och teoretiska ramverk kan vi bara konstatera att lärarna agerar som hycklare, i den meningen att de inte alltid håller sig på rätt sida av lagen. Det finns förmildrande omständigheter då samtliga lärare framhåller den ekonomiska faktorn som orsak till överträdelserna. Samtidigt kan vi utifrån empirin urskilja att den ekonomiska faktorn inte är den ensamt avgörande, utan bristen på kunskap kring upphovsrätt är stor. Trots dessa förmildrande omständigheter är det trots allt lärarens uppgift att följa den gällande lagstiftningen och har dessutom ett uppdrag att förmedla dessa värden till eleverna. Genom den omfattande plagiatkontroll som lärare bedriver är det ironiskt att läraren samtidigt bryter mot lagstiftningen. I lagens mening är lärarna hycklare.

8. Sammanfattning

Studien har till syfte att undersöka lärarnas attityd och förhållningssätt till upphovsrätten. För att besvara syftet har följande frågeställningar framställts, vilka arbetsmaterial använder sig lärarna av i undervisning, hur förhåller sig lärarna till upphovsrätten samt vilken attityd innehar lärarna till upphovsrätten. Första frågan ligger som grund för de övriga som sedan går på djupet.

För studien har lagtexter såsom upphovsrättslagen och andra juridiska dokument utgått från. Studien är kvalitativ och bygger på respondentintervjuer med fyra yrkesverksamma lärare inom samhällskunskap.

Lärarna använder sig av en mängd material. Bortsett från kursböcker är det vanligt att artiklar och tidskrifter brukas frekvent i undervisningen. I övrigt används även film, overheadblad, bilder och fotografier.

Beroende på om lärarna följer upphovsrättslagen eller inte, beror både på kunskapsnivå och på resurser. Det finns lärare som på grund av stor okunskap bryter mot lagstiftningen ideligen, samtidigt som det finns lärare som är medvetna om lagstiftningen men som väljer att stundtals bryta mot lagstiftningen för att tillgodose eleverna.

De flesta lärarna är dock nöjda med upphovsrättslagen trots att de saknar ingående kunskaper om den. Lärarna lyfter fram den ekonomiska faktorn som en större käpp i hjulen när det gäller begränsningar i deras yrkesroll. Lärarnas åsikter var att en upphovsman måste och bör kunna tjäna pengar på sitt verk. Samtidigt var det uppenbart att lärarna inte alltid höll sig på rätt sida av lagen. Samtidigt var det viktigt hos alla lärarna att elevernas arbeten inte var plagiat, även om graden av kontroll varierade.

Lärarnas kunskaper kring fildelning var begränsad, samtidigt som de hade en mycket negativ bild av fildelning som fenomen. Kunskaperna om fildelning var primärt inhämtat från massmedier och den debatt som figurerat där.

Titeln på denna uppsats består av en provokativ fråga. Utifrån studiens empiri och teoretiska ramverk kan vi bara konstatera att lärarna agerar som hycklare. Det är trots allt lärarens uppgift att följa den gällande lagstiftningen och har dessutom ett uppdrag att förmedla dessa värden till eleverna. Genom den omfattande plagiatkontroll som lärare bedriver, är det ironiskt att läraren samtidigt bryter mot lagstiftningen. I lagens mening är lärarna hycklare.

Referenser

Böcker

Ahlberg Kerstin (2006) *Din upphovsrätt och andras*, Finland: WS Bookwell

Boglund Anders, Eliaeson Sven & Månsson Per (2005), *Kapital, rationalitet och social sammanhållning*, Smedjebacken: Scandbook

Carlén-Wendels Thomas (2005a) *Upphovsrätt i reklam och media*, Lund: Studentlitteratur

Carlén-Wendels Thomas (2005b) *Medierätt 3 -upphovsrätt*, Lund: Studentlitteratur

Esaiasson Peter, Gilljam Mikael, Oscarsson Henrik, Wängnerud Lena (2005) *Metodpraktikan*, Stockholm: Norstedts Juridik

Levin Marianne (2006) *Supplement 2006 till Lärobok i Immaterialrätt*, Stockholm: Elanders Gotab

Strömholm Stig (2001) *Upphovsrätt och internationell privaträtt*, Stockholm: Elanders Gotab

Tengelin Sten, Pehrson Lars, Stannow Henrik, Svensson Carl Anders & Kjellin Clas (1996) *Rätt i medieproduktion*, Smedjebacken: Smedjebackens Grafiska AB

Østbye Helge, Knapskog Karl, Helland Knut, Larsen Leif Ove (2004) *Metodbok för medievetenskap*, Trelleborg: Berlings Skogs

Uppsatser

Larsson Stefan (2005) *Normativa förändringar i informationssamhället*, Lunds Universitet: Sociologiska inst.

Schrevelius Joakim (2005HT), *Synpunkter på EU-harmoniseringen av svensk upphovsrättslagstiftning*, Lunds Universitet: Ekonomi Högskolan

Internetartiklar

Järräng, Marcus (2007-03-13) *Viacom stämmer Youtube*, Computersweden, <http://computersweden.idg.se/2.2683/1.99118>, 2007-05-02

Nordin Ingemar (1997-04-03), *Äganderätt - frihet eller slaveri?*, <http://www.smedjan.com/etta.asp?sida=display&nr=128>, 2007-04-13

Tallmo Karl-Erik (2006-06-04) *När Luther och Fichte slogs mot pirater*, Pub. Hufvudstadsbladet, <http://www.nisus.se/archive/060604.html>, 2007-04-24

Öberg Helena & Mattsson Anna, (2006-05-31) *Razzia mot fildelare*, Dagens Nyheter, <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=549153>, 2007-04-24

Hemsidor

Bonus Presskopia, <http://www.bonuspresskopia.se>, 2007-04-11

Bonus Presskopia, <http://www.bonuspresskopia.se/atlas/file.php?id=875>, 2007-04-24

Broadband help, <http://www.dslreports.com/faq/dc>, 2007-04-24

Encyclopaedia Britannica, <http://www.britannica.com>, Sökord alienation, 2007-04-13

Läroplanen för de frivilliga skolformerna (LPF94), <http://www.skolverket.se/skolfs?id=259>, 2007-04-19

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet (LPO94), <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069>, 2007-04-19

Piratbyrån, <http://piratbyran.org/?view=articles&id=35>, 2007-04-24

Piratpartiet, <http://www.piratpartiet.se>, 2007-04-13

Regeringskansliet, <http://www.sweden.gov.se/sb/d/1920>, 2006-04-11

Statistiska centralbyrån (SCB), http://www.scb.se/templates/tableOrChart____187909.asp, 2007-04-07

Statistiska centralbyrån (SCB), http://www.scb.se/templates/pressinfo____187176.asp, 2007-04-13

Wikipedia, den fria encyklopedin, http://sv.wikipedia.org/wiki/Pariskonventionen_f%C3%B6r_industriellt_r%C3%A4ttsskydd, 2007-05-02

Wikipedia, den fria encyklopedin, <http://sv.wikipedia.org/wiki/Alienation>, 2007-04-13

Örebro IT-media, <http://it-media.drift.senselogic.se>, 2007-04-11

Lagtext

Förordning (1970:495) om utländska varumärken m.m.

Internationell upphovsrättsförordning (1994:193)

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Regeringsformen (SFS 1998:1437)

Datamängd

SOM 2006

Intervjumall

INLEDNING

- Kön
- Född
- Ämnen, undervisning sker

- Brukar Du använda material utanför kursböcker i dina lektioner?
(Film, böcker, internetartiklar, fotografier, diabilder (OH) etc.)
 - Var får du tag på detta material?

UPPHOVSRÄTTSLAGEN

- Vad vet Du om upphovsrättslagen?
 - Har ni (lärarna) erbjudits någon utbildning/information om upphovsrätten i skolan? Har Du i så fall tagit del av denna?
 - Har Du fått information/utbildning på annat håll?
 - Får eleverna någon undervisning, vad Du vet, i skolan om upphovsrätt? Även utöver dina ämnen.

 - Upplever Du att lärarrollen begränsas av upphovsrättslagen?

- Bör kunskap och kultur vara fri?
 - Hur tror Du lagen påverkar den enskilde medborgarens tillgång till information?
 - Bör skolan få speciella privilegier/undantag från upphovsrättslagstiftningen?

FILDELNING

- Vad vet Du om fildelning?
 - Vad tycker Du om fildelning?
 - Vad vet Du om dina elevers förhållande till fildelning?

AVTAL

- Känner Du till vilka avtal som gäller för kopiering inom skolan?
 - Vet Du vilka verk som innefattas av avtalet?
 - Känner Du till vilka regler som gäller för att framföra film i undervisningen?

FUNKTIONSHINDER OCH HANDIKAPPADE

- Har Du någon gång framställt material för personer med funktionshinder och i sådana fall vad och hur?
 - Känner Du till vilka regler som gäller för framställning av material anpassat för personer med funktionshinder?

ELEVARBETEN

- Kontrolleras elevarbetena så att de inte bryter mot upphovsrättslagen?
Gällande t.ex. text, bild, fotografi, figurer etc.
 - Informerar Du dina elever om upphovsrättslagen?
 - Diskuteras det upphovsrätt inom lärarkollegiet?

AVSLUTNING

- Berätta lite om hur Du ser på kopiering för privat bruk?
 - Om Du fick bestämma, är det någon förändring som du skulle vilja se på upphovsrättsområdet?
 - Vad tycker Du är viktigt att lyfta fram i en uppsats som berör detta område?